

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

**İSLAM KERİMOV DÖNEMİ ÖZBEKİSTAN DIŞ
POLİTİKASI VE KÜRESEL GÜÇLER**

Yüksek Lisans Tezi

SÜLEYMAN SERVET BOZBAĞ

İSTANBUL, 2019

**T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KÜRESEL SİYASET VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**İSLAM KERİMOV DÖNEMİ ÖZBEKİSTAN DIŞ
POLİTİKASI VE KÜRESEL GÜÇLER**

Yüksek Lisans Tezi

SÜLEYMAN SERVET BOZBAĞ

Tez Danışmanı: PROF. DR. ALAEDDİN YALÇINKAYA

İSTANBUL, 2019

T.C.
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ SINAVI TUTANAK FORMU

30.10/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Sosyal Bilimler Enstitüsü Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programına kayıtlı 1610863 öğrenci no'lu SÜLEYMAN SERVET BOZBAĞ tez çalışmasını sonuçlandırmış ve jüri önünde tezini savunmuştur. Sınav tutanağı aşağıdadır.

Gereğini bilginize arz ederim.

.....
YLP Koordinatörü

SINAV TUTANAĞI

Jürimiz 30.10/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin İSLAM KERİMOV DÖNEMİ ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASI ve KÜRESEL GÜÇLER konulu tezini incelemiş ve yapılan sözlü sınav sonunda OYBİRLİĞİ/ÖYÇOKLUĞU ile aşağıdaki kararı almıştır.

- ☒ Başarılı (S)
- ☐ Başarısız (*) (U)
- ☐ Düzeltme (Yüksek Lisans 3 ay) (*) (PR)

(*): **Düzeltme alan veya başarısız** olan öğrenciler için jüri raporu eklenmelidir. Jüri raporunu tüm jüri üyeleri imzalamalıdır.

Tez Sınav Jürisi	Ünvanı, Adı Soyadı	İmza
Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA	Marmara Üniversitesi	
Doç. Dr. Çağlar YURTSEVEN	Bahçeşehir Üniversitesi	
Dr. Zekeriya TÜZEN	Bahçeşehir Üniversitesi	

ONAY

----/---/201..
Tarih

Doç. Dr. Burak KÜNTAY
Enstitü Müdürü

ÖZET

İSLAM KERİMOV DÖNEMİ ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASI VE KÜRESEL GÜÇLER

Süleyman Servet Bozbağ

Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler
Yüksek Lisans Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Alaeddin Yalçinkaya

Kasım 2019, 61 sayfa

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte Sovyetler Birliği dağılmış ve Orta Asya'daki eski Sovyet Cumhuriyetleri de bağımsızlığını kazanmıştır. Bu süreçte İslam Kerimov önderliğinde bağımsızlığını kazanan bir ülke olarak Özbekistan'ı da görmekteyiz. Kerimov yeni Özbekistan'ın kurulma aşamasında milli politikaları benimsemiş ve bu stratejisine uygun politikalar geliştirmiştir. İslam Kerimov yönetimindeki Özbekistan, bağımsızlığı ve bağımsız politika üretmeyi en önemli unsur olarak amaç edinmiştir. Aynı şekilde İslam Kerimov'un liderlik anlayışı da Özbekistan dış politikasına yüksek düzeyde etki etmiştir.

Özbekistan'ın bağımsızlık sürecinde İslam Kerimov karar alıcı konumda bulunmaktadır. Bu çalışmada Özbekistan'ın bağımsızlık ve kuruluş aşamasında küresel güçler ile olan ilişkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada ilk olarak Özbekistan dış politikası çerçevesinde ilgili teoriler ve kavramlar incelenmiştir. Bu bağlamda Kerimov'un küresel güçler ile olan ilişkileri değerlendirilmektedir. Özellikle de Kerimov'un karar alma sürecinin hangi yaklaşımlarla açıklanmasının uygun olduğu tahlil edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, Dış Politika, Küresel Güçler, İslam Kerimov.

ABSTRACT

ISLAM KARIMOV PERIOD UZBEKISTAN FOREIGN POLICY AND GLOBAL POWERS

Süleyman Servet BOZBAĞ

Global Politics and International Relations
Master's Programme

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Alaeddin Yalçınkaya

November 2019, 61 pages

After the Cold War years, there have been countries that claimed its independence in Central Asia. Thereafter Uzbekistan appears to be the country won its independence lead by Islam Karimov. Karimov adopts national policies on the founding new Uzbekistan and develops strategy compatible with domestic and foreign policies. Under the leadership of Islam Karimov, Uzbekistan aims to create independence and independent policy as the most important factor. In the same way, Islam Karimov's understanding of leadership has had a high impact on Uzbekistan's foreign policy.

Islam Karimov is in the decision-making part of the independence process. The aim of this study is to examine the relationship with the global powers during the foundation of Uzbekistan during the Islam Karimov era. For this purpose, foreign policy theories which related to this region's policies were first examined in this study. In the context of these theories, it is aimed to determine Karimov's relations with global powers. Then, the theories of decision making are studied and which theories Karimov is influenced in decision making are examined.

Keywords: Uzbekistan, Foreign Policy, Global Powers, Islam Karimov.

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR	vii
ŞEKİLLER	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASI İÇİN TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE	4
2.1 DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİ	4
2.1.1 Tarafsızlık	4
2.1.2 İzolasyonizm	5
2.1.3 Bağlantısızlık	6
2.1.4 İttifak Oluşturma	7
2.2 DIŞ POLİTİKA'DA KARAR ALMA YAKLAŞIMI	9
2.3 JEOPOLİTİK TEORİLER	11
2.3.1 Halford Mackinder ve “Kara Hakimiyet Teorisi”	12
2.3.2 Zbigniew Brzezinski ve “Avrasya Satranç Tahtası”	13
2.3.3 Samuel Huntington ve “Medeniyetler Çatışması”	15
3. ÖZBEKİSTAN JEOPOLİTİĞİ VE TARİHİ	17
3.1 ÖZBEKİSTAN JEOPOLİTİĞİ	17
3.2 ÖZBEKİSTAN TARİHİ	18
3.3 BAĞIMSIZLIK SONRASI ÖZBEKİSTAN	23
3.3.1 SSCB Sonrası Özbekistan	23
3.3.2 Özbekistan’da Kimlik İnşası	25
3.3.3 İslam Kerimov ve Liderlik Anlayışı	27
4. BAĞIMSIZLIK SONRASI ÖZBEKİSTAN VE KÜRESEL GÜÇLER	30
4.1 KÜRESEL GÜÇLERİN ÖZBEKİSTAN POLİTİKALARI	30
4.1.1 Rusya’nın Özbekistan Politikası	30
4.1.2 ABD’nin Özbekistan Politikası	33
4.1.3 Avrupa Birliği’nin Özbekistan Politikası	35
4.1.4 Çin Halk Cumhuriyeti’nin Özbekistan Politikası	36
4.1.5 Türkiye’nin Özbekistan Politikası	38

4.2 İSLAM KERİMOV DÖNEMİ ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASI	40
4.2.1 Siyasi İlişkiler	40
4.2.2 Askeri İlişkiler	46
4.2.3 Ekonomik İlişkiler	51
4.2.4 Dini Politikalar	54
5. SONUÇ	59
KAYNAKÇA	62

TABLÖLAR

Tablo 4.1: Kerimov Dönemi ve Küresel Güçlerin Etkileşimi.....	57
---	----

ŞEKİLLER

Şekil 3.1: Özbekistan ve Komşu Devletler 17

Şekil 4.1: Özbekistan ve Komşu Ülkeler Su Yolları Haritası..... 44

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BİO	: Barış İçin Ortaklık Programı
GUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
GUUAM	: Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan, Moldova Demokrasi ve Ekonomik Kalkınma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TACİS	: Bağımsız Devletler Topluluğuna Teknik Yardım
TRACECA	: Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru

1. GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte bağımsızlığını kazanan Özbekistan'ın bölgeye yönelik politikalarındaki en belirgin faktör olarak karar-alıcı konumunda İslam Kerimov'un yer aldığı görölmektedir. Bu gerçeği göz önünde bulundurarak çalışmanın temel sorusu “İslam Kerimov döneminde Özbekistan ve küresel güçler arasındaki karşılıklı siyasi, askeri ve ekonomik ilişkiler nasıl seyr etmiştir?” şeklinde belirlenmiştir.

Bu çalışmanın amacı Özbekistan Cumhuriyeti'nin İslam Kerimov yönetimi altında küresel güçlere (Rusya, ABD, Avrupa Birliği ve Çin) karşı uyguladığı dış politikaları analiz etmektir. Ayrıca İslam Kerimov döneminde Türkiye ilişkileri de ihmal edilmemiş ayrı bir başlık halinde sunulmuştur. Bu safhada bilimin asıl amaçları arasında yer alan anlama, betimleme, yorumlama ve kontrol etme yöntem ve uygulamaları ön planda olacaktır. Bu çerçevede İslam Kerimov'un dış politikasında küresel güçler ile yaşanan gerek sıfır toplamı gerek kazan-kazan politikaları analiz edilecektir.

Kerimov'un dış politikada alacağı kararlarının hangi dış politika teorileri ile açıklanabileceği tartışılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın ilk bölümünde anlatılan dış politika teorileri Kerimov'un politikaları bağlamında değerlendirilip analiz edilecektir. Kerimov'un küresel güçlere karşı hangi dış politika teorisinin anlamlı olduğu tespiti de yapılacaktır. Daha sonra karar alma teorileri incelenecek ve Kerimov'un karar alma aşamaları incelenecektir. Kerimov'un dış politikasının tespit edilmesi o dönemin Özbekistan'ın küresel güçler ile olan ilişkilerinin de tespit edilmesi olarak kabul edilmektedir.

Hipotez 1: İslam Kerimov'un liderlik anlayışı Özbekistan dış politikasını yüksek düzeyde etkilediği söylenebilir.

Hipotez 2: İslam Kerimov yönetiminde Özbekistan'ın politikalarında en önemli unsur bağımsızlık olduğu söylenebilir.

Hipotez 3: İslam Kerimov yönetimindeki Özbekistan dış politikasının bağımsız olduğu söylenebilir.

Çalışmanın önemi kapsamında literatüre kazandıracağı bilgi bakımından şu hususlar sözkonusudur: Daha önce yapılmış çalışmalarda “Özbek lider İslam Kerimov’un Özbekistan dış politikasına ne düzeyde etki ettiği, karar alıcıların devletlerin dış politikasındaki etkinliği” sınırlı düzeyde kalmıştır. Bu gerçekten hareketle konunun daha derinden incelenmesi gerekliliği düşünülmüştür.

Çalışmada kullanılacak ilkeler ile bu bağlamda uygun bir yöntem belirleme gereği söz konusudur. Bu nedenle ilk olarak çalışmada kullanılacak olan dış politika ilkelerinin tanımlamaları yapılacaktır. Hukuki nitelik taşıyan tarafsızlık kavramı “bir devletin iki veya daha çok devlet arasında çıkmış olan bir savaşta kendisini fiili ve hukuki bakımlardan savaş hali dışında tutması ve muharip devletlerin de onu böyle saymaları” anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle Tarafsızlık, tarafsızlıktan çok daha başka anlama karşılık gelmektedir. Tanım itibariyle İzolasyonizm, uluslararası arenadaki sorunlara alt düzeyde katılımın yanında siyasal alanlar da dahil olmak en alt düzeyde askeri girişimlerde bulunmaktır. Bunun yanında diğer ülkelere ayrıcalık tanıma ile diplomatik veya ticari ilişkilere karşı isteksizlik söz konusudur. Devletlerin dış politikalarında başvurdukları diğer bir strateji ise bağlantısızlıktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası düzende, diğer bir deyişle soğuk savaşta ortaya çıkan bu strateji daha çok Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri tarafından benimsenmiştir. Soğuk Savaş sonrasında siyasal anlamı zayıflamış ve devletler tarafından sosyo-ekonomik tercihler bağlamında zaman zaman hatırladıkları strateji haline gelmiştir. Bu stratejiyi benimseyen ülkelerin uluslararası dayanışmayı gerektiren bir gelişme öncesinde karşılıklı çıkarları doğrultusunda birlik oluşturması sonucunda oluşan yapı ittifak olarak adlandırılmaktadır.

Çalışmanın yöntemi nitel araştırma olarak belirlenmiştir. Veri toplama tekniği olarak tarama yöntemi düşünülmüştür. Belirlenen devletlerin resmi web sitelerinde yayınladıkları belgeler, araştırma ve düşünce merkezlerinin yayınladıkları raporlar ve akademik camiadaki kaynaklara veri toplama aşamasında başvurulacaktır. Küresel

güçler olarak dört ülke belirlenmiştir. Bunlar Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti'dir.

2. ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASI İÇİN TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 DEVLETLERİN DIŞ POLİTİKA STRATEJİLERİ

Devletler, gerek programlı bir şekilde kendi dış politika amaçlarına yönelik hareket etmiş olsun gerekse diğer devletlerin politikalarına hedef olsun belirli bir dış politika stratejisine ihtiyaç duyarlar. Belirlenen stratejiler çerçevesinde devletler uluslararası arenada var olma mücadelesinde izledikleri yöntemler dört ana başlık çerçevesinde toplanmıştır. Bu stratejiler: Tarafsızlık, izolasyonizm, bağlantısızlık ve ittifak oluşturma şeklinde sıralanmaktadır (Sönmezoğlu 2013, s.392).

2.1.1 Tarafsızlık

Hukuki nitelik taşıyan tarafsızlık kavramı “bir devletin iki veya daha çok devlet arasında çıkmış olan bir savaşta kendisini fiili ve hukuki bakımlardan savaş hali dışında tutması ve muharip devletlerin de onu böyle saymaları” anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla tarafsızlık, tarafsızlıktan çok daha başka anlama karşılık gelmektedir (Toluner 1977, 493-194). Zaman zaman devletlerin birtakım sebeplerden ötürü bu hukuki durumun sorumlulukları üzerlerine almaları avantaj sağlasa da diğer bazı zamanlar belirli problemlerin ortaya çıkmasına da sebebiyet verebilmektedir. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndaki durumu verilebilecek örnekler arasındadır. Türkiye savaş dışı kalmış ve benzer bir tutum izlemiştir (Sönmezoğlu 2013, s.392).

Dış politikada tarafsızlık stratejisinin yürütülmesi için sadece savaş durumunun olması gerekmez. Aynı zamanda savaş dışı dönemlerde de devletler bu stratejiye başvurumaktadırlar. Savaş dışı durumlarda tarafsızlık ise askeri ittifaklara katılmama anlamına gelmektedir (Stourzh 1971, s.93). Belirtmek gerekir ki devletlerin çok taraflı anlaşmalarla da tarafsızlaştırılmış devlet statüsüne sokulması mümkün olup buna sürekli tarafsızlık statüsü denir. Örnek olarak 19. Yüzyılda Avrupa’nın güçlü devletleri tarafından İsviçre 1815’te, Belçika 1831’de ve Lüksemburg 1867’de tarafsız devlet statüsüne sokulmuştur (Gönlübol 1978, s.70). İslam Kerimov yönetiminde Özbekistan

dış politikasında zaman zaman Rusya ve ABD arasında diğer zamanlarda ise birtakım ittifaklarda yer almak için girişimlerde bulunması tarafsızlık politikasını izlemediği göstermektedir.

Tarafsızlık statüsü ise “askerden veya silahtan arındırma”yı içermemektedir. Bu bağlamda devletler varlıklarını korumak için gerekli gördüğü durumlarda yardım talep etme haklarına sahiptirler (Toluner, s.494). Herhangi bir devletin tarafsızlık statüsüne sokulması genelde özel bir yarar sağlamamakta fakat hepsine benzer ölçülerde yarar sağlamaktadır (Gönlübol, s.71).

2.1.2 İzolasyonizm

Tanım itibariyle İzolasyonizm, uluslararası arenadaki sorunlara alt düzeyde katılımın yanında siyasal birimler de dahil olmak üzere askeri girişimlerde bulunma veya ayrıcalık tanıma konusunda en alt düzeyde diplomatik veya ticari ilişkilere karşı isteksizliktir (Holsti 1970, s.103). Fakat küreselleşme ile birlikte karşılıklı bağımlılığın artmasıyla izolasyonizm stratejisinin izlenmesi pek mümkün olamamaktadır. Sosyal hayatın bütününe kapsayan siyasal, ekonomik, askeri ve kültürel gibi alanların hepsinde bu stratejilerin izlenmesi daha çok tarihsel bir olgudur. Fakat kısmen de bu olsa günümüzde bu stratejiyi izleyen devletler arasında sayılabilecek olanlar şunlardır: Myanmar, Küba, Kuzey Kore, İran (Sönmezoğlu, s.395). Bu bağlamda, dönem dönem değişen politikaları da dikkate alındığında genel anlamda Kerimov’un izalasyon stratejisi izlediğini söylemek zordur.

Devletlerin bu strateji kapsamında dış politikalarını belirlemesini etkileyen birtakım faktörler söz konusudur:

- i. Dışarıdan gelebilecek herhangi bir etkiyle sosyal sistemin bozulması endişesi dolayısıyla izolasyonist tutumun sergilenmesi. 1965’teki “Kültür Devrimi”den 1971’de Birleşmiş Milletlere üye olup dış dünya ile ilişkilerini yoğunlaştıran kadar Çin Halk Cumhuriyeti’nin izlediği strateji sosyal sistemin korunması için örnek teşkil etmektedir. Diğer bir örnek ise 1960’tan 1990’lara kadar izolasyon stratejisini sürdüren Yugoslavya’dır. (Bu örnekte etnik sorunlar önemlidir)

- ii. Ekonomik ve sosyal bakımdan kendi kendine yetebilme izolasyonist stratejiyi kolaylaştırıcı faktörler arasında yer almaktadır (Holtsi, s.104). İzolasyonizm, ABD'nin uzun yıllar kısmen sürdürdüğü bir politikadır. Fakat belirtmek gerekir ki bazı durumlarda devletler kendi kendilerine ekonomik ve sosyal anlamda yeterli olmasalar bile bu stratejiyi tercih etmektedirler.
- iii. Kamuoyu tercihi diğer bir faktör olarak belirmektedir.
- iv. Tam anlamıyla bir dünya sistemi haline gelemeyen uluslararası sistemde güç dağılımlarının bulunduğu durumlarda tercih edilmektedir.
- v. Coğrafi ve topoğrafik koşullar bu stratejinin tercihini ve uygulanmasını etkilemektedir. İki farklı şekilde söz konusu olabilmektedir. Müdahale ve istila hareketlerine karşı coğrafi ve topoğrafik özelliklerin rol oynaması; ülkedeki toplumun dışa karşı içe dönük, şüphe ve kuşku beslemesi şeklindedir. Dağlarla çevrili Arnavutluk veya bir takım ada ülkesi olarak Japonya gibi ülkeler zaman zaman bu stratejiyi uygulamışlardır.

2.1.3 Bağlantısızlık

Devletlerin dış politikalarında başvurdukları diğer bir strateji ise bağlantısızlıktır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan uluslararası düzende, ortaya çıkan bu strateji daha çok Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri tarafından benimsenmiştir. Soğuk Savaş sonrasında siyasal anlamı zayıflamış ve devletler tarafından sosyo-ekonomik tercihler bağlamında zaman zaman hatırladıkları strateji haline gelmiştir.

Kavram ve tanım bakımından yapılan tanımlamalarda “yoksul”, “azgelişmiş”, “Çevre”, “Güney”, “Üçüncü dünya”, “Tarafsız”, “Tarafsızlıkçı” gibi terimler bağlantısızlıkla aynı anlamı taşıdığı düşünülmektedir (Sönmezoğlu, s.405). Özellikle siyasal bir tutum olarak benimsenen tarafsızcılık “aktif bir tutum” olarak anlaşıldığı takdirde bağlantısızlık ile eş anlamlı olmaktadır. Bu türden bir dış politika stratejisinde “yalın bir tarafsızlık ya da taraflara eşit uzaklıkta olmayı amaçlayan pragmatik bir anlayış...” olmayıp, aksine “...Uluslararası sorunlara karşı aktif ve etkin bir işbirliğini” öngörmektedir (Kardelj

1977, s.17). Diğer bir deyişle “savaşın dışında kalmanın en iyi yolu savaşı önlemektir.” Bu stratejinin izlenmesi için genellikle kabul gören şartlar şunlardır (Legum 1962, s.60):

- i) Barış içinde bir arada yaşama stratejisi izlenmeli,
- ii) NATO, Varşova Paktı, CENTO veya SEATO gibi çok taraflı askeri ittifakların dışında kalınmalı,
- iii) Özgürlük ve bağımsızlık hareketlerine destek yüksek düzeyde olmalı,
- iv) Büyük güçlerle askeri ittifaklara katılmamalı ve herhangi bir şekilde askeri üslere topraklarında müsaade etmemelidir.

Bu stratejinin tercih edilmesi için bazı içsel ve dışsal faktörler vardır. İçsel faktörler arasında yer alanların başında ise bağılantısızlığın bağımsızlık olarak düşünülmesiydi. İttifaklara katılıp bağımsızlıklarından ödün vermek istememeleri, devletleri bu stratejiyi benimsemesinde önemli bir faktör olmaktaydı. Dışsal faktörler ise daha çok uluslararası sistemle ilgilidir. “Mesafeyi koruma” anlayışı içerisinde taraf belirleyip müdahaleye uğrama tehlikesine karşı bu strateji tercih edildiği bilinmektedir. Bu anlayışı terk edip müdahaleye uğrayan ülkeler arasında 1973 Şili, 1979 Afganistan örnek olarak gösterilebilir (Spanier 1983, ss.261-267).

2.1.4 İttifak Oluşturma

Dış politika stratejileri arasında adından en çok söz edilen ise ittifaklardır. Devletler arasındaki ilişkiler göz önüne alındığında ittifak oluşturma stratejisinin tarihi eskilere dayanmaktadır. Hindistan ve Çin başta olmak üzere Antik Yunan’daki şehir devletleri arasındaki mücadelelerde aralarında ittifaklar oluşturdukları bilinmektedir. Devletlerin Orta Çağ’da ittifak oluşturma örnekleri görülmüş ve 17., 18. Yüzyıl ve sonrasındaki dönemde bu strateji önemini korumaya devam etmiştir.

İttifak terimi uluslararası ilişkilerde devletlerin aralarındaki işbirliği-dayanışma gibi politikalarını adlandırmak için kullanmakla beraber başka tanımlamalarda mevcuttur. Bunlar arasında *Koalisyon*, *pakt* ve *blok* sayılabilir. Uluslararası ilişkiler literatüründe bu tanımlamaların birbirlerinin yerlerine kullanılmaları çok yaygındır. Aynı zamanda

devletlerin, farklılaşmak adına da bu terimlere başvurdukları bilinmektedir (Sönmezoğlu, s.426).

Bu stratejinin tercih edilmesinin perde arkasında devletlerin sahip oldukları imkanlara göre iki temel sebep yatmaktadır: Birincisi, güvenlik odaklı olup ortak bir amaç çerçevesinde değerlendirilmesine karşın kaynaklara ulaşım ve kaynakların kullanımı konusunda çeşitli sebeplerden ötürü devletlerin tek başlarına yetersiz kalmasıdır. Bu bağlamda devletler kendilerine yönelik hakimiyet kurmayı ve kaynaklarına ulaşmayı arzulayan diğer bazı devletlere karşı ittifak arayışına girmek için motivasyon oluşturur. Örnek olarak 19. Yüzyılda İngiltere, Rusya, Prusya ve Avusturya'nın Napolyon yönetimindeki Fransa'ya karşı oluşturduğu birlik verilebilir. Varlıklarını korumak isteyen devletler ittifak oluşturarak güvenlik adına riskleri minimum düzeye indirmeyi amaçlamaktadırlar. İkincisi ise devletler kaynaklara ulaşım ve kaynakların kullanımı konusunda kendileri yeterli olsalar dahi ittifak kurma stratejisine başvurumaktadırlar. Bu stratejinin benimsenmesindeki amaçlar arasında hedefe ulaşmada maliyeti minimuma indirmek, süreci kısaltmak, meşruiyeti sağlamak veya diğer başka devletleri etkisi altına almak istemesidir. Örnek olarak İkinci Dünya Savaşı sırasındaki ABD'nin tutumu verilebilir. Bilindiği gibi ABD Japonlara karşı savaşı kazanacağı ortaya çıkınca Yalta Konferansı'nda SSCB'nin de Japonlara karşı savaşa girmesini istemiştir. Burada maliyeti azaltmak ve süreci kısaltmak esas amaç olarak belirlemiştir (Lalman ve Newman 1991, ss.239-253). Yine meşruiyetin sağlanması için ittifak kurulması son derece önem arz etmektedir. Örnek olarak ABD'nin Güney Kore'nin yanında Kuzey Kore'ye karşı savaşa gireceği kesinleşince bunu BM çatısı altında gerçekleştirmesi söz konusu eylemine meşruiyet kazandıracaktı. Son olarak ittifak oluşturma hakimiyet ve denetim boyutu söz konusudur. ABD ve SSCB'nin güçlerini arttırmak ve rakiplerine karşı avantajlı konumda bulunmak adına diğer devletlerle ittifak kurmaları örnek olarak verilebilir (Sönmezoğlu, ss.428-429). Bu bağlamda İslam Kerimov yönetimindeki Özbekistan sahip olduğu kaynakların yetersiz olması sebebiyle zaman zaman ittifak kurmak veya ittifaklar içerisinde yer almak için girişimlerde bulunmuştur.

İttifak türlerini ve ittifakların işlerliğini etkileyen faktörlere gelince bunlarında sınıflandırılması gerekmektedir. Diğer bir değişle ittifakların amaçları bakımından

özdeş, tamamlayıcı veya ideolojik; taraflara getirdiği yükümlülükler açısından karşılıklı veya tek taraflı; kapsamları açısından genel ve sınırlı, kapsadıkları süre açısından sürekli veya geçici olarak sınıflandırmak mümkündür (Sönmezoğlu, s.429).

2.2 DIŞ POLİTİKA'DA KARAR ALMA YAKLAŞIMI

Devletlerin izlediği dış politikalar, alınan kararlar çerçevesinde yürütülmektedir. Bu bağlamda daha sağlıklı ve gerçekçi verilere ulaşmak adına ülkelerin siyasi ve hukuki yapıları üzerindeki analizlere yoğunlaşmak gerektiği düşüncesi uluslararası ilişkilerde hakimdir. Bu kararların alınması ve uygulanması aşamasında karar alıcıların ve bürokraside belirli görevlerde bulunan kişilerin etkisi büyük önem arz etmektedir. Bu da bir nevi kurumsal bir yapının işleyişini tasvir etmektedir. Bu çerçevede etki düzeyi ne seviyede olursa olsun devletin başındaki kişinin altında veya eşit konumda bulunan kişilerce yönetilmesinin akabinde o ülkenin siyasal hayatına etki etmektedir (Sönmezoğlu, s.301). Siyasal hayatına etkisi dolayısıyla karar alma süreci, bir ülkenin dış politikasının şekillenmesinde de önemli bir etkiye sahiptir. Karar alma yaklaşımı bağlamında dış politikada izlenecek yolun belirlenmesinde yönetim sisteminin etkisi de göz ardı edilmemesi gereken diğer bir unsurdur (Robinson ve Snyder 1965, s.450).

Charles Hermann, karar alma yaklaşımı ile ilgili yaptığı araştırmaları, iç-içe geçmiş üç aşamada sonuçlandırmıştır. Bu aşamalar karar almada etkili olan bireyleri, karar sürecindeki farklılaşmaları ve bunların davranışsal sonuçları şeklindedir (Hermann 1978, s.71).

Karar alma yaklaşımı hakkında işaret edilmesi gereken diğer bir husus ise karar alma sürecidir. Farklı sınıflandırılmalara ayrılmış olan bu süreci tanımlarken bu konudaki araştırmacıların bazı ortak noktalarda birleştikleri görülmektedir (Sönmezoğlu, s.307). “Bilgi, İmaj ve algılama”, “Durumun tanımlanması”, “Çeşitli seçenekler arasında tercih yapılması” ve “Kararın alınması ve uygulanması” şeklinde ortak bir görüş hakimdir (Sönmezoğlu, ss.307-314).

“Bilgi, İmaj ve algılama” aşaması olarak karar alınması gereken durumun mantıksal bir sonucu olarak varlığı ve haberleşmenin önemi büyüktür (Deutsch 1966, s.9).

Haberleşmeden kasıt olarak karar alıcıya ulaşan her türlü resmi veya gayri resmi bilgileri kapsamaktadır. Bilgilerin aktarılmasıyla ilgili olarak iki temel sorun ortaya çıkmaktadır. Bilgi eksikliği ve bilgi fazlalığı (Lerche ve Said 1995, s.54). Herbert Kelman imaj konusuna açıklık getirirken “bir nesnenin insan zihnindeki görüntüsü” düşünce sistemini ön plana almıştır. Nesnenin insanın zihninde bıraktığı iz dolayısıyla karar alma aşamasını da kapsamak şartıyla geleceğe yönelik görüş ve değerlendirmelerin bu yolla şekillendiğini varsaymaktadır (Kelman 1965, s.24). Kenneth Boulding ise algılama ve imajın karar almada ne derece önemli olduğunu vurgularken Aztek uygarlığındaki Tanrı-Kurban-Ürün arasındaki bağlantıyla açıklamaya çalışmıştır (Boulding 1967, ss.1-2). İmajın ise birbirinden farklı üç aşamasından söz etmek mümkündür: Birincisi akıl yoluyla oluşan zihinsel dizilimdir. İkincisi duygusallık çerçevesinde oluşan hoşlanma veya nefret duygusudur. Üçüncüsü ise eylemsel tepkidir (Holtsi 1967, ss.16-39). Eylemsel tepkiye örnek olarak müdahale, savaş, savunma veya barış içerisinde yaşama verilebilir.

“Durumun tanımlanması” ise bilgi, imaj ve algılama sonucunda karşı karşıya olunan durumun belirlenmesidir. Başlıca iki anlamda değerlendirmeye tabii tutulmaktadır: İlki karar alıcıların bu tanımlama safhası içerisinde ne dereceye kadar dahil olduğudur. Diğeri ise çeşitli durum ve seçeneklerinin belirlenmesidir (Lerche ve Said, s.47).

“Çeşitli seçenekler arasında tercih yapılması” aşamasında ise karar alıcıların olaya ilişkin tanımlamasında net bir tavır ortaya koyduktan sonra yönelebilecekleri çeşitli seçenekler arasından birini seçmesidir. Fakat belirtmek gerekir ki karar alıcıların tercih aşamasında çok fazla seçenek arasında kalmalarının ihtimali bir hayli düşüktür. Çünkü sözkonusu tercih ülkenin kapasitesiyle doğru orantılıdır. Bu anlamda tercih, ülke kapasitesinin üstüne çıkıldığı durumlarda devre dışı kalmaktadır (Lerche ve Said, s.48).

Son aşama ise “Kararın alınması ve uygulanması”dır. Devletler bu aşamada daha dikkatli davranmakta ve herhangi bir olası durumda kararı değiştirmeyi mümkün kılacak açık kapı bırakmamaktadırlar (Lerche ve Said, ss.48-49). Bu bağlamda özellikle bölge ve uluslararası tepkileri ve destekleri de göz önünde bulundurmaktadırlar.

Bu bağlamda çalışmada dış politikaya etkisi bağlamında bireyler, karar sürecindeki farklılaşmaları ve bunların davranışsal sonuçlarıyla birlikte Hermann'ın belirttiklerini Özbekistan lideri İslam Kerimov üzerine inşa edilmiştir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında görüleceği gibi karar alınan yapı içerisinde en yetkili kişi olarak İslam Kerimov'un Özbekistan dış politikasına etkisi hem bölgesel, hem de küresel bağlamda son derece önem arz etmektedir. Bu aşama da ise İslam Kerimov'un kişilik özellikleri de politikaların karar alma sürecinde etki ettiği gözlemlenmektedir.

2.3 JEOPOLİTİK TEORİLER

Geçmişten günümüze devletler, Dünya üzerinde güce sahip olmak amacıyla sınırlarını giderek genişletmek için mücadele içerisinde girmişlerdir. Farklı bölgelerde farklı milletleri ve kaynakları elde etme amacıyla o bölgeler hakkında bilgi edinme konusu zaruri olmuştur. Bu bilgi edinme ve farklı coğrafyalar üzerinde denetim kurma konusu da “jeopolitik” kavramının giderek yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu çalışmanın amacına uygun olarak jeopolitik teoriler bağlamında Özbekistan'ın bulunduğu coğrafyanın önemine değinilecektir.

20. yüzyıla kadar jeopolitiğin önemi somut olarak görülmesi de tarih boyunca devletlerin sınırlarını genişletmek için kullandığı araçlardan birisi olmuştur. Devletler arası ilişkilerde coğrafi özelliklerin doğru bir şekilde değerlendirilmesi, devlet yöneticilerinin en önemli işlerinden biri olmuştur. Bunun en iyi örneklerinden birisi ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sefere çıkmadan önce askerlerin konaklayacağı yerden yemek temin edilecek yere kadar her ayrıntıyı değerlendirmesi ve buna göre planlamasıdır.

19. yüzyılda başlayan sömürge arayışı ve devletler arasında bunun için mücadele, başta İngiltere, Fransa gibi ülkeler olmak üzere denizaşırı memleketlere kadar yayılmıştır. Şüphesiz ki bu olaylar jeopolitik kavramının önemini arttırmıştır. Gerek devletlerin güç mücadelesinde gerek sömürge elde etme yarışında en önemli bilim dallarından birisi olmuştur. Bu kavramın önemi zamanla artmış ve günümüze doğru her devletin bir jeopolitik değerlendirmesi olmuştur. Jeopolitik kavramını ilk başta Rudolf Kjellen kullanmıştır. Bilimsel açıdan ilk yorumlayan ise Friedrich Ratzel'dir. İlk adımı atan bu

isimler jeopolitiği devletlerin savunma ve saldırı politikalarında coğrafyanın etkisi olarak görmüşlerdir (Encyclopedia International, s.526). Bu bilim insanlarını ise İngiliz Halford Mackinder, Alman Haushofer gibi isimler takip etmiştir. Jeopolitik kavramı ile ilgili olarak literatürde kendinden en çok söz ettiren isimleri ortaya koydukları teorilerle incelemek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.3.1 Halford Mackinder ve “Kara Hakimiyet Teorisi”

Jeopolitiğin gelişen önemiyle beraber dönemin süper gücü olan İngiltere’de de coğrafya bilimine karşı ilgi artmıştır. Özellikle 20. yüzyılın başındaki İngiltere’nin Afrika’daki savaşta kolayca bir galibiyet kazanma ihtimali varken coğrafi koşulları bilmemesi üzerine çok ağır şartlarda ve yüksek maliyetlerle zafer kazanmış olması, İngilizlerin jeopolitiğe önem vermesine yol açmıştır. Bu olaydan sonra İngiliz Halford Mackinder ismi jeopolitikle anılmaya başlanmıştır.

Coğrafyacı, iktisatçı ve siyasetçi olan Mackinder, “*Heartland*” kavramı ve “*Kara Hakimiyet Teorisi*” ile ünlenmiştir. Bu teorisine göre Batı Sibirya’dan Tibet’e, Volga Havzası’ndan Tuna Nehri’ne kadar olan bölgeyi dünyanın kalbi olarak tanımlamıştır. Teoriye göre burayı elde eden süper güç olup dünyayı etkisi altına alması kaçınılmazdır. Zaten önemli bir coğrafyaya sahip olan Avrasya’nın jeopolitik bağlamında yapılan araştırmalar sonucunda Avrasya kıtasına önemi daha da artış göstermiştir. Avrasya kıtası ve bölge ülkelerinin önemine o tarihlerden itibaren vurgu yapılmaya başlanmıştır. Ancak Mackinder daha çok Rusya ve Almanya’nın sahip olduğu topraklar üzerinden tezini savunmuştur (Sandıklı 2011, s.3).

Mackinder’in Kara Hakimiyet Teorisi’nde Heartland olarak adlandırılan bir iç hilal vardır. Bu iç hilal’in en büyük özelliği kendi kendine yetebilecek bir devletin varlığına uygun bir alan olmasıdır. “*Self Determination*” kavramının önem kazandığı I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa’sında, iç hilalin kendi kendine yetebilecek bir bölge olması, Mackinder’e göre bütün büyük güçlerin hedefi olmuştur. Ayrıca iç hilalin bir diğer önemli özelliği ise dışarıdan gelecek saldırılara karşı doğal bir savunma alanı olmasıdır. Heartland olarak adlandırılan bölgenin denizden ve karadan kuşatmanın neredeyse imkansız olması, bölgenin önemini arttıran gelişmelerden birisi olmuştur. İç hilalde

savunma ve kendine yetebilme özelliğiyle beraber oraya hakim olan güç, dış hilal'e, yani İngiltere, Avustralya, Kanada gibi diğer bölgelere yayılması da kolaylaşacaktır. Çünkü dünya üzerindeki en güçlü devlet konumuna gelmiş olacak ve her türlü saldırıya karşı koyabilecektir. Mackinder, Kara Hakimiyeti Teorisi ile İngiltere'nin o dönemlerde dış politikasını belirleyen önemli isimlerden birisi haline gelmiştir. Heartland tanımlamasından sonra ise şu ünlü iddiası ile tanınmaya başlanmıştır; *“Doğu Avrupa'ya egemen olan Kalpgah'a egemen olur. Kalpgah'a hakim olan, Dünya Adası'na hakim olur. Dünya Adası'na hükmeden de dünyaya hakim olur”* (Mackinder 1904, ss.421-437). Mackinder'in teorisi bağlamında Özbekistan coğrafyası Kalpgah sınırları içerisinde ve jeopolitik olarak önemli bir noktada yer almaktadır.

2.3.2 Zbigniew Brzezinski ve “Avrasya Satranç Tahtası”

Jeopolitik konusunda diğer bir ünlü isimde Zbigniew Brzezinski'dir. Brzezinski'de Rusya ve Asya'nın jeopolitiğine değinen bir siyaset bilimcidir. Avrasya Satranç Tahtası ya da Büyük satranç Tahtası adlı tezinde Brzezinski, ABD'nin 20. yüzyılda dünyanın tek süper gücü olduğunu ve bu gücünün de ekonomisine dayandığını belirtmiştir. Brzezinski'nin tezi, Amerika'nın bu gücünü korumak için dünyada nasıl bir politika izleyeceği ile alakalıdır (Brzezinski 2010, ss.52-53).

Teze göre Amerika gücünü korumak için yeni ve daha verimli bölgelerde üstünlük kurmaya çalışacaktır. Bu bölge ise Avrasya'dır. Brzezinski, yeryüzünde Amerika'ya rakip olabilecek beş gücün daha bulunduğu dikkat çekmiştir. Bu devletler Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan'dır. Ayrıca bu devletlerin yanında miğfer devletler de mevcuttur. Bu devletler ise Azerbaycan, Ukrayna, Güney Kore, Türkiye ve İran'dır. İngiltere ve Japonya hakkında ise önemli güçler olarak devam edeceklerini söylemiştir. Amerika ise oluşan bu yeni satranç tahtasında önemli olan Avrasya bölgesinde gücünü giderek arttırmaya çalışacaktır (Brzezinski, s.53).

Amerika'nın gücü dört temel unsura dayanmaktadır. Askeri olarak rakipsiz olması, ekonomik olarak küresel dev olması, teknolojik gelişmeleri elinde tutması ve kültür anlamında diğer ülke vatandaşları gözünde iyi bir imaja sahip olması ve böylelikle sürekli cazibeli bir devlet konumunda bulunmasıdır. Brzezinski'ye göre Amerika bu

gücünü bütün dünyaya kabul ettirmiştir. NATO, IMF gibi küresel kurumların yanı sıra ülkelerle olan ikili ilişkileri de bu gücünü korumasına yardım etmektedir. Ancak Amerika'nın bu gücünü korumak için dünyanın verimli bölgelerinde etkisini sürekli sürdürmeyi sağlamalıdır (Sandıklı, s.9).

Brzezinski'ye göre dünyanın en verimli toprakları Avrasya'dır. Dünya üretiminin 2/3'ü burada yapılmaktadır. Dünya nüfusunun da %75'i bu topraklarda yaşamaktadır. Her geçen gün enerji kaynaklarının miktarı ve önemi artmaktadır. Amerika'dan sonra askeri bütçeye en çok pay ayıran altı ülke de Avrasya'da bulunmaktadır. Bu özellikleriyle beraber Avrasya, jeopolitik açıdan dünyanın gözbebeği konumundadır. Avrasya'nın büyük güçlerinin göz önünde olmasının yanı sıra Avrupa da Amerika için çok önemlidir. ABD, Japonya'dan çok Avrasya ile bağlantısını Avrupa'dan üzerinden sağlamaktadır. Avrupa olmazsa Amerika'yı süper güç yapan rakipsizlik özelliği büyük darbe görebilecektir. Avrupa aynı zamanda Rusya için de çok önemlidir. Çünkü Brzezinski'ye göre Rusya'nın Çin ile ve İran ile olan ilişkileri uzun vadeli değildir. Ayrıca stratejik işbirliği açısından Avrupa daha iyi bir ortak durumundadır (Sandıklı, ss.8-10).

Bölgedeki diğer ülkeler ise Avrasya'nın Balkanları olarak adlandırılmaktadır. Balkan ülkeleri konumundaki ülkeler ise Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Ermenistan, Afganistan, Gürcistan ve Tacikistan'dır. Bu ülkeler üzerinde büyük devletler tarafından etki alanını genişletme çabası vardır. Rusya, Türkiye ve İran bu mücadelede ana faktördür. Bunun yanı sıra Çin, Hindistan, Pakistan ve tabii ki ABD'de mücadelenin içerisinde. Brzezinski'ye göre bu mücadeleden uzun vadede kazanan çıkmayacaktır. Bunun anlamı ise Amerika Birleşik Devletleri'nin küresel anlamda son büyük güç olduğudur. Brzezinski'nin değindiği bir diğer önemli konu ise Türkiye ve İran'ın bölgede üstlendikleri roldür. Bu ülkeler eksen ülke olarak adlandırılmaktadır. Türkiye ve İran'ın ortak özelliği diğer devletlere kıyasla daha rahat bir biçimde istikrarsız konuma gelebilmeleridir. Bu şüphesiz Rusya'nın çıkarına terstir. Çünkü bu iki devletteki problem, bölge ülkelerini de çözülmez bir problemin içine koymaktadır. Orta Asya'da gücünü arttırmak isteyen devletler ise bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Aksi durumda bu iki devletin de etki alanını genişletmesinin sonucunda

Rusya büyük oranda etkilenmektedir. Çünkü Türkiye, Orta Asya, Hazar Denizi ve Azerbaycan'a, İran ise Azerbaycan, Türkmenistan, Tacikistan ve Afganistan'a yönelmiştir. İki devletin bölgede etkilerini arttırmaları durumunda ise, bölgede mücadelede bulunan devletler olumsuz etkilenecektir (Sandıklı, s.9).

2.3.3 Samuel Huntington'un ve "Medeniyetler Çatışması"

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra ilk başlarda Tarihin Sonu tezi ile Francis Fukuyama ABD'de ünlenmiştir. Daha sonra Fukuyama'nın makalesine cevap niteliğinde olan, Samuel "Medeniyetler Çatışması" tezi, önemli tartışmalara yol açmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması şüphesiz 20. yüzyılın en önemli olaylardan birisidir. Dünyada bu değişimden sonra da yeni tezler ortaya atılmıştır. Bu tezlerden bazıları liberalizmin komünizme karşı kesin zafer kazandığı veya yeni dünya düzeni, yeni orta çağ isimleriyle anılan düşüncelerdir. "Medeniyetler Çatışması" başlıklı makale ilk başlarda fazla dikkat çekmemiş ancak 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin politikasını değiştirmesiyle önem kazanmıştır. Kısaca bu makale ABD'nin yeni dünyayı şekillendirme politikasının aracı olarak görülmüştür. Samuel Huntington'ın bu makaleyi ilk başlarda Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu tezine karşı yazdığı gündeme gelmiştir. Huntington, bu makalesinde, Tarihin Sonu tezinin aksine liberalizmin kesin zafer kazanmadığı, dünyadaki çatışmaların birçok bölgede farklı boyutlarda devam edeceğini belirtmektedir. Bunun sebebi de Dünya'da etkisini arttıran Çin, Radikal İslamizm gibi güçlerdir (Yılmaz 2001, ss.15-18).

Medeniyetler Çatışması tezinin ana fikri, gelecekteki savaşların devletler bazında değil kültürler bazında olacağıdır. Bu bağlamda "medeniyet kimlikleri ile bağlantılı olarak kültür ve kültürel kimlikler Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki uzlaşma, ayrışma ve çatışma kalıplarını biçimlendirmektedir" denilmektedir. Medeniyetler arasındaki farkların çatışmaların temeli olacağı düşünülmektedir. Gelecekte medeniyetlerin çatışması ise Huntigton'un kitabında anlatılmaktadır. Buna göre modernleşme batılılaşmakla eşdeğer değildir. Avrupa ve Amerika'nın gücünün yanı sıra Dünyanın diğer bölgelerinde de yeni rakipler çıkmaktadır. Bu yeni güçleri işbirliğine iten nokta ise kültürleridir. Batının kendi ürettiği evrensel ilkeler, Çin gibi diğer medeniyetlerinki ile

yarışmaktadır ve bu yarış çatışmaları doğurmaktadır. Batı'yı çöküşten kurtaracak olan ise ABD'nin gücünü korumasına bağlıdır. Çünkü ABD kendi kültürünü ve kimliğini evrenselleştirmeyi başarmıştır (Huntington 2004, s.23).

Huntington gelecekte savaşacak medeniyetlerin sayısını sekiz olarak vermektedir. Bunlar Batı, İşlam, Çin, Hint, Ortodoks, Budist, Japon, Latin Amerika medeniyetleridir. Bu medeniyetleri ayıran olgular ise dil, tarih, gelenekler ve ülkelerdeki kurumlardır. Buradaki farklılıkların sonucu olarak çatışmalar doğmaktadır. Medeniyetler de tıpkı her canlı gibi doğmakta, gelişmekte ve büyümektedir. Zamanı geldiğinde ise ortadan kaybolmaktadır. Medeniyetlerin giderek gelişmesi sonucunda ise çıkar çatışmaları yaşanmaktadır (Huntington 2004, s.27). Huntington'ın söylemleri bağlamında İşlam medeniyeti bakımından en önemli yerlerin başında Özbekistan gelmektedir. Zira Özbekistan, sahip olduğu kültürel mirası ve İşlam dini mekânlarıyla birlikte medeniyetler çatışmasına ev sahipliği yapacak yerlerin başında yer almaktadır.

Huntington'un tezi bazı noktalarda çelişkiler içermektedir (Rizvi 2011, s.227). Mesela Türkiye, Batı medeniyeti içerisinde bir devlet değildir. Ancak Avrupa Birliği'ne aday ülkelerden biri konumundadır. Aynı zamanda Avrupa Birliği ve BM gibi uluslararası kuruluşlar Huntington'nun fikrini desteklerken, bu kurumların Yunanistan gibi üyelerinin hangi medeniyet içerisinde olduğu tartışmaya yol açmaktadır. Türkiye-Rusya yakınlaşması ve İran'ın kendi gibi Müslüman olan Azerbaycan'ı değil de Ermenistan'ı desteklemesi de kitapta açıklanamayan olaylardandır. Bunun gibi eleştirileriyle beraber Huntington'un, Amerika'nın 21. yüzyıldaki dünyayı şekillendirmesinde etkili bir isim olduğu düşünölmektedir.

Devletlerin ulusal güvenlik politikalarına sadece kültür ile ilişkilendirmek doğru olmayacaktır.

3. ÖZBEKİSTAN JEOPOLİTİĞİ VE TARİHİ

3.1 ÖZBEKİSTAN JEOPOLİTİĞİ

Özbekistan tarihindeki dönüm noktalarından birisi şüphesiz ki 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıdır. Bu sayede Özbekistan Orta Asya'da bağımsız ve önemli bir güç konumuna gelmiştir. Türkistan coğrafyasında gerek nüfusu gerekse de enerji kaynaklarıyla beraber önemli bir jeopolitik güce sahip olmuştur. Dünya'da hala etkin olan ABD, Rusya gibi büyük güçler ise Avrasya'da hakimiyet konusunda Özbekistan'ın önemini kavramışlardır.

Şekil 3.1: Özbekistan ve Komşu Devletler

Kaynak: <https://turk-dunyasi.cokbilgi.com/ozbekistan-haritasi/> [Erişim Tarihi: 04.10.2019]

Coğrafi olarak Özbekistan, Amuderya ve Siriderya nehirleri arasındaki bölgeyi kapsamaktadır. Kazakistan ve Kırgızistan ile kuzeyden, Tacikistan ile güney doğudan, Afganistan ile güneyden ve Türkmenistan ile güney batıdan komşudur (Avcı 1997, s.12). Ülkenin yaklaşık %20'lik bir bölümünü kurak topraklar oluşturmaktadır. Nüfusu 2018 yılı itibari ile 31 milyona yaklaşmıştır.¹

Jeopolitik açıdan değerlendirildiğinde İslam Kerimov sahip olunan topraklar ve kaynaklar üzerindeki bağımsızlığı her şeyden önce tutmuştur. Ülkede etkisini arttırmak isteyen güçlere karşı denge politikası izlemiştir. Kimi zaman Rusya ile yakınlaşma yoluna gitmiş, kimi zamanda ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir. Bölgede etkisini arttırmak isteyen ABD, 11 Eylül saldırısından sonra Türkistan coğrafyasına daha çok müdahalede bulunmaya çalışmış, buna bağlı olarak da Kerimov'dan tepki görmüş ve bunun sonucunda ABD ile Özbekistan ilişkileri zayıflamıştır. Bu ilişkilerdeki zayıflamanın akabinde ise Rusya başta olmak üzere diğer küresel güçler faydalanmak istemiş ve Özbekistan ile ilişkilerini geliştirmeye gayret etmişlerdir.²

SSCB döneminde dış politikada Moskova'ya bağımlı olan Özbekistan 1991 yılından sonra bağımsız dış politika izlemeye başlamıştır. Ülkenin lideri İslam Kerimov Özbekistan'ın jeopolitiğini en iyi şekilde değerlendirmeye gayret etmiştir. SSCB'nin dağılması da İslam Kerimov'a beklediği fırsatı vermiştir. Kerimov'un kullandığı araçlar ise ülkesinin zengin yer altı ve yerüstü kaynakları, doğalgaz ve altın rezervleri, pamuk ve petrol üretiminde ülkesinin sahip olduğu güçlü konumdur (Raşid 2001, s.102).

3.2 ÖZBEKİSTAN TARİHİ

Özbeklerin yaşadığı coğrafya tarih boyunca farklı kavimler tarafından yönetilmiştir. Özbekistan'ın kurulmasında Perslerin payı büyüktür. Ayrıca Sakalar, Partlar, Sasaniler ve Araplar da bölgeyi kontrol etmiş diğer devletlerdendir. M.S. 400 yılından sonra da doğudan Hunların gelmesiyle beraber ilk Türk boyları buraya ulaşmıştır (Raşid, s.102).

¹ Cia.gov, (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html#>), [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

² Turksam.org, (<http://www.turksam.org/konu/ozbekistan>) [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

Öncelikle belirtmek gerekir ki Tarihte Özbek Halkı diye bir milletin olmadığı bilinmektedir. Bugünkü Özbeklerin, 14. yüzyılda başa geçen Özbek Han'dan adını aldığı bilinmektedir. Özbek Han'dan önce de bölgede aynı milleti temsil eden insanlar yaşamaktaydı. Ancak bu insanların Özbek adını alması Özbek Han ile beraber olmuştur. Buradan yola çıkarak Özbekistan'ın ve Özbek tarihinin Özbek Han'la başladığı vurgulanmaktadır (Omorov 1993, ss.13-14).

Özbek halkının Maveräünnehir bölgesinde yaşadıkları görülmektedir. Eski dönemlerde Perslerinde bu coğrafyada bulunduğu ve Özbeklerle bağlantılı oldukları bilinmektedir. Daha sonradan İskit boylarıyla beraber Türkistan coğrafyasına yayılmışlardır. Cengiz Han yönetimindeki Moğolların bölgeye gelmesiyle birlikte gerek bölge tarihinde gerekse dünya tarihinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Cengiz Han 1220 yılında Semerkant ve Buhara gibi önemli Türk şehirlerini ele geçirmiştir. Aynı zamanda Moğol ordusunun içinde de büyük oranda Türk bulunması, Maveräünnehir bölgesinin kaderini etkilemiştir. Ordudaki Türkler bu topraklarda yeni yerleşimler kurmaya başlamıştır (Kılıçoğlu 1999, s.24).

Özbek adı bölgede yaşayan halkın adını temsilen değil, Cengiz Han'ın büyük oğlu Cuci Han'ın soyundan gelen Özbek Han'dan gelmektedir. Özbek Han 1310-1340 yılları arasında hüküm sürmüş ve buyruğundaki halk da Özbek olarak anılmıştır. Bu anılma işi günümüze kadar devam ederek Özbek halkını oluşturmuştur (Hostler 1957, s.64). Özbek Han, Altın Orda Devleti'ni 1310 yılından 1340 yılına kadar yöneten hükümdardır.

Özbek Han 1310 yılında yönetimi ele aldıktan sonra Fergana Vadisinde yaşayan Türk topluluklarını bir araya getirmiştir. Başa geçip bir topluluğa hükmetmeye başladıktan sonra yönettiği topluluk Özbek olarak anlatılmaya başlamıştır. Özbekistan nüfusu nispeten homojen bir yapıya sahiptir. Özbek Han komutasında Fergana Vadisi'ndeki Türkler birleştirilip yurt kazandıktan sonra, Türkistan'ın diğer coğrafyalarından da Özbekistan bölgesine nüfus akışı olmuştur. Cengiz Han'dan sonra da Moğollar, Türklerin yaşadığı coğrafyalara karışarak zamanla dillerini ve dinlerini unutmuşlardır.

Kısa süre içinde de İslam'ı seçmişlerdir. Bu kişiler içinde Özbek Han'ın emrinde olan birçok şahsiyet ve birlik bulunmaktadır (Omorov 2012, ss.13-14).

Özbek Han'ın 1320'li yıllarda Müslüman olduğu söylenmektedir. Altın Orda Devleti'nde Berke Han'dan sonra Müslüman olmayan hanlar hüküm sürmüştür. Özbek Han da Müslüman olarak bu düzeni bozmuştur. Üstelik ülkesinde İslam'ın yayılmasında etkili rol oynamıştır. Yönettiği topraklarda İslam inancını geliştirmiştir (Ahmedov, Norkulov ve Hasaniy 1994, s.226).

Özbek Han'ın ölümünden sonra devlet diğerlerinin aksine bölünmemiş ve Türkistan'da egemenliğini sağlamıştır. Ebul Hayr Han döneminde (1429-1468) Özbek olarak adlandırılan halk birbirine daha çok bağlanmış ve giderek güçlenmiştir (Kılıçoğlu, s.32). Ebul Hayr Han'dan sonra başa geçen Muhammed Şeybani döneminde ise Özbekler güçlerini giderek arttırmıştır. Orta Asya'daki ele geçirilmemiş son bölgeleri de fethederek Türkistan fethini tamamlanmıştır.

Özbekistan'ın bağımsızlığına kadar Emir Timur, Türkistan'da modern Özbekistan tarihine kadar fetih yapan son güçlü Özbek hükümdardır. Türk olması sebebiyle bölgede Türk kökenli Çağatay Lehçesini kullanmıştır. Timur'dan sonra da yine devleti aynı kaderi paylaşmış ve varisleri arasında bölüşülmüştür. Bu bölünmelerle ikiye ayrılan devlette kısa süre için kargaşa hakim olmuştur (Raşid, s.104).

Özbekler Türkistan'da güçlenmeye başladıkları zaman batıda da Şah İsmail ile birlikte İran tehdit oluşturmaya başlamıştır. Ancak İran'ı kendisi için de tehdit olarak gören Osmanlı, İran'ın üzerine gitmesi sonucu durum hem Özbeklerin işine yaramış hem de Osmanlı-Özbek ilişkisinin gelişmesine yol açmıştır. Özbeklerin güçlü konumu uzun sürmemiştir. Babür tehlikesi baş göstermiş ve bu güç Özbeklerin ülkesini işgal etmişlerdir. Bu tarihten sonra da Özbekler bir daha birleşmemiştir. Türkistan coğrafyasına bir süre için kaos hakim olmuştur. Ayrıca 1522 yılında Kazan Rusların eline geçince, bölgede etkinliğini arttırmak isteyen yeni bir güç ortaya çıkmıştır (Yalçınkaya 1999, s.31).

Rusların da Orta Asya’da güç mücadelesine girmesi, bölgenin tarihi açısından bir dönüm noktası olmuştur. Özbekler üzerinde, ilk başlarda Nadir Şah’la beraber İran egemenliği görülmüştür. 1740 yılında Nadir Şah, Buhara’yı ele geçirmiştir. 1753 yılında ise Özbek egemenliği ortadan kaldırılmıştır.

Rusların ilerlemesi ve bölgede etkinliğini arttırması Müslümanlar için de bölgede tarihi dönüm noktası olmuştur. Büyük Peter (Deli Petro) zamanında Rusya, sömürgeci bir güç haline gelmiştir. Bölgede yaşayan Tatarlar da geri çekilmiş ve 18. yüzyıldan itibaren Rusya’nın Osmanlı ile ilişkileri başlamıştır. 1783’de Katerina zamanında Kırım’da Tatar hükümdarlığı yok edilmiştir. 19. yüzyılda Türkistan coğrafyasında Rusların etkisinin arttığı görülmektedir. 1863 yılında Ruslar Taşkent’i ele geçirmiştir. Bu dönemden sonra Özbekler artık Rus nüfuzunun altında kalmıştır. 1885 yılında ise Rusya bütün Özbek halkını hakimiyeti altına almıştır. 20. yüzyıldan itibaren de bütün Türkistan coğrafyası Türk hakimiyetine girmiştir. Sovyet döneminde Özbekistan üçe bölünmüş olarak yönetilmekteydi (Kılıçoğlu, s.32).

19. ve 20. yüzyılda Ruslar, Türkistan coğrafyasına bütünüyle egemen olmuşlardır. O dönemde Türkistan’da Türk hanlıkları bulunmaktadır. Ayrıca bu hanlıklar da kendi aralarında çatışma içerisindeydi (Yalçinkaya 2006, ss.33-37). Dahası Çin ile batı arasındaki ticaret yollarının da alternatiflerinin bulunup bölgenin önemini kaybetmesiyle beraber, Türk hanlıklarında fakirleşme ve güçsüzleşme görülmüştür. Hanlıklar kendi arasındaki çatışmalar da bölgede kaos ve kültürel çöküntü oluşturmaktaydı. Bu sebeple birçok açıdan güçsüz olan Türkistan’daki Türk topluluklarının kolaylıkla Rus egemenliğine girmesi gerçekleşmiştir. Rusların bölgeye gelmesi birçok yönüyle Özbekleri etkilemiştir. Demografik olarak Rus egemenliğiyle beraber bölgeye pek çok Rus göç etmiştir. Bunun en büyük sebebi ise Türkistan coğrafyasının verimli ve ikliminin yaşamaya uygun olmasıdır. Ruslar yıllar boyunca Özbekistan’ın doğal kaynaklarından faydalanmıştır. Bu durum Birinci Dünya Savaşı’na kadar sürmüştür. 1917 yılında Bolşevik Devrimi ile beraber Çarlık Rusyası dönemi kapanmış ve Sovyet dönemi başlamıştır (Kılıçoğlu, s.46).

1917 Bolşevik İhtilali, Rusya tarihindeki en önemli olaylardan birisidir. Çarlık rejimi yıkılmış ve Sovyet Komünizmi egemen olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kurulmasıyla beraber bünyesindeki halklar da için Sovyet dönemi başlamıştır.

1873 ve 1920 yılları arasında Rus egemenliği altında olan Türk toplulukları, bir nebze bağımsızlıklarını koruyabilmiştir. I. Dünya Savaşı ile Çarlık Rusya'sının çökmeğe başladığı ve Sovyet yönetimiyle birlikte yeni bir yönetimin ortaya çıktığı söylenebilir. Sovyet Rejiminin kurucusu olan Bolşevikler Çarlık taraftarları ile savaşırken Türk topluluklarından bağımsızlık vaadiyle destek istemiştir. Ancak 1920 yılında Kızıl Ordu'nun Türkistan'ı ve Özbekistan'ı işgali sonucunda bu vaatler yerine getirilmemiştir. Sovyet dönemi, Türkistan coğrafyasındaki Türkler üzerinde birtakım etkiler yaratmıştır. Sovyet Komünizminin gelmesiyle beraber bölgedeki halklarda ilk başta ayaklanmalar başlamıştır. Sovyet rejimine karşı gruplar özerk yönetimler kurma girişiminde bulunmuştur. 1918 ve 1923 yıllar arasında bu ayaklanmalar devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin bu duruma tepkisi sert olmuştur ve isyanları kanlı bir şekilde bastırabilmiştir (Gömeç 2006, ss.183-186).

Sovyetler Birliği Stalin yönetiminde, bölgede meydana gelebilecek yeni isyanları önleme amacıyla "Milliyetler Politikası"nı uygulamaya başlamıştır. Bu politikada Türkistan'da yaşayan halkların farklı milletlerden olduğu vurgulanmaya başlanarak bölgede sürekli kaos ortamı oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylelikle Sovyet egemenliği bölgede devam edebilmiştir. Bölgedeki halklar da kendi devletlerine sahip olarak varlıklarını sürdürmüştür (Yalçınkaya 2006, ss.117-119). Günümüzdeki Türkistan bölgesindeki cumhuriyetlerin temeli de buraya dayanmaktadır.

Türkistan coğrafyasındaki devletlerin ve Özbekistan'ın bugünkü politikalarını anlamamız için yakın tarihteki Sovyet yönetiminin politikalarını bilmek önemlidir. Lenin'le beraber başlayan komünist rejim çerçevesinde zaman zaman görülen milliyetçi isyanlar şiddetle bastırılmıştır. Sovyetlerin bu politikaları sonucunda da bazı devletlerde Rus kültürü ve etkisi epeyce artmasına karşın Özbekistan bu devletler arasında en avantajlı olandır. Ülkesindeki Özbek halk çoğunluk konumunu korumayı başarabilmiştir. Diğer Türkistan cumhuriyetleri gibi Özbekistan'daki Rus hakimiyeti

Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar sürmüştür. Bu dönemde Özbekistan'ın bağımsızlığını kazandığı zaman Özbekistan Komünist Partisi Genel Sekreteri olan İslam Kerimov başa geçmiştir ve uzun yıllar Özbekistan'ı yöneten lider olmuştur (Kodaman ve Birsell 2006, ss.413-442).

3.3 BAĞIMSIZLIK SONRASI ÖZBEKİSTAN

Özbekistan bağımsızlığını 31 Ağustos 1991 tarihinde ilan etmiştir. Bağımsızlığını ilan ettikten sonra ülkenin yönetim biçimi cumhuriyet olarak belirtilmiştir. 8 Aralık 1992'de anayasa kabul edilmiş ve kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmiştir. İslam Kerimov'un partisinin adı Komünist Parti'den Demokratik Halk Partisi'ne değiştirilmiştir. 29 Aralık 1991 yılında ülkede seçimler yapılmış ve İslam Kerimov yüzde 85.9 oyla ilk Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Kerimov 2000'deki seçimlerde yüzde 92, 2007'deki seçimler de ise yüzde 88.1 oy almıştır (DEİK Raporu 2012, s.3). Bağımsızlık sonrasında İslam Kerimov yönetimi aşağıda ele alınmaktadır.

3.3.1 SSCB Sonrası Özbekistan

Özbekistan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanmıştır. İktidarda olan Komünist Partisinin yerini Demokratik Halk Partisi almıştır. Partinin başında ise İslam Kerimov vardır. Kerimov ülkesinin açık bir şekilde bağımsız olmasını istemekteydi bu sebeple Ruslara karşı kısmen olumsuz tavır sergilemiştir. Kendisine muhalif olanları da komünist rejimdeki Stalin gibi sert bir şekilde bastırmıştır. O dönemde iktidarın yanı sıra Birlik Hareketi ve Erk Partisi gibi oluşumlar da mevcuttu. Ancak Kerimov muhalefete karşı sert olmuştur. Dini ve etnik olarak farklı düşünce gruplarına ülke yönetiminde hak tanımadığı gözlemlenmiştir. Kerimov'un bu sert yönetimine örnek olarak Kerimov'a karşı kurulan Birlik Partisi'nin kapatılmasını söyleyebiliriz. Aynı şekilde Erk Partisi lideri, farklı düşünceleri sebebiyle Kerimov'a suikast planladığı suçlamasıyla terörist ilan edilmiştir (Kodaman ve Birsell).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra demokrasi kavramının önemi artmıştır. Batılı devletler tarafından özellikle yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelere demokrasi dayatması başlamıştır. Bu durum Özbekistan için de geçerlidir. Ancak Kerimov'un,

ülkesinde uygulamak istediği bağımsız politikalar ile muhalefet üzerinde baskı kurması, ülke içinde ve dışında bir dizi problem yaratmıştır. Bu duruma karşın kısa sürede demokrasi sağlanamayan ülkeler için “Geçiş Süreci Ülkeleri” tanımlaması ortaya çıkmıştır (Alkan 2011, s.5). Bu tanımlamaya göre özellikle Sovyet komünizminden yeni çıkmış ülkelerde tam demokrasiye geçmek kısa vadede mümkün değildi. Bu gibi ülkelerde demokrasinin daha yavaş koşullarda gelişmesi uygun görülmüştür. Özbekistan da bu kategoride değerlendirilmiştir.

Özbekistan, bağımsızlığını ilan ettikten sonra ilk yaptığı işlerden birisi anayasa hazırlamak olmuştur. Hazırlanan anayasada ise kuvvetler ayrılığı ilkesi kabul edilmiştir. Aynı zamanda başkanlık sistemine geçilmiştir. Özbekistan’ın özellikle ilk zamanlarındaki Kerimov’un sert politikası ülkenin yönetim biçimine de yansımıştır. Uygulanan başkanlık sisteminde güçlü başkan olup zayıf meclis vardı. Başkan, kendisine tanınan geniş yetkilerle beraber ülke genelinde tartışmasız olarak etkinliğini sağlamıştır.³

Kerimov, demokrasi konusunda olduğu kadar insan hakları konusunda da çok fazla eleştirilen bir lider olmuştur. Hemen hemen bütün otoriter rejimlerdeki gibi insan hakları ihlallerinin fazlalığı konusunda iddialar ortaya atılmıştır. Bu konudaki örnekler arasında 2005’teki Andican Olayları bulunmaktadır. Ayrıca ilk başlarda demokratikleşme konusunda bazı partilere ve sosyal gruplara izin verilirken sonradan bunların büyük çoğunluğunun kaldırılması da Özbekistan’ın imajını uluslararası alanda olumsuz etkilemiştir.⁴

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Özbekistan, bağımsız dış politika izlemeye gayret etmiştir. Sovyet etkisinden dolayı bağımsızlık döneminin başlarında bir Rus etkisi söz konusudur. Kerimov bu etkiyi yıkmak için denge politikası izlemeye başlamış ve batı ile olan ilişkilerini geliştirme yoluna girmiştir. Ancak aynı zamanda ABD, Çin gibi diğer büyük devletlerin de etkisine girmekten kaçınmıştır (Güler 2001, ss.185-188).

³ unhr.org, (<http://www.unhr.org/refworld/docid/473aff2ea.html>), [Erişim Tarihi: 10.10.2019].

⁴ State.gov (<https://www.travel.state.gov/content/travel/en/international-travel/International-Travel-Country-Information-Pages/Uzbekistan.html>), [Erişim Tarihi: 10.10.2019].

Özbekistan'ın Türkistan bölgesindeki devletlerin bağımsızlığını kazanmasından sonra diğer Türk cumhuriyetleriyle de iyi ilişkileri olduğu söylenemez. Kerimov'un büyük güçlerle iyi ilişkisinin olmaması, devletlerin etki alanına girmekten kaçınmak amacına matuf olduğu söylenebilir. Ancak Türkistan'daki hemen hemen her devletle sınır komşusu olmasına rağmen gerek su sorunu gerekse de etnik veya doğal kaynak kullanımı konularında çatışmalar yaşanmaktadır. Bu çatışmanın temelinde ise bölgenin doğal kaynaklar açısından zengin olması ve devletlerin bu kaynaklar üzerinde hak iddia etmesi, etnik farklılıkların çok ciddi boyutlarda olması ve dini açıdan da küresel güçlerin "radikal İslamizm" görüntüsüyle terör örgütleri oluşturmaları ve kullanmasına dayandırılır (Özey 2001, ss.83-94).

3.3.2 Özbekistan'da Kimlik İnşası

Ruslar bölgede etnik farklılıkları attırmak için Türk toplulukları arasındaki fay hatlarını derinleştirmeye çalışmıştır. Ayrıca Rus etkisini arttırmak için Rus dilini zorunlu kılması ve çıkan milliyetçi isyanları şiddetle bastırması gibi politikalar uygulamıştır. Bu politikalar şüphesiz ki Özbek milliyetçiliğinin ateşlenmesine yol açmıştır. Komünist rejim zamanında dahi Özbek liderler, Sovyet karşıtı tutum takınmaya başlamıştır. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra da Kerimov gibi milliyetçi bir liderin çıkmasının yolu açılmıştır. Kerimov'un milliyetçi bir lider oluşunu, Rusların izlediği aşırı üstünlük politikasının sonucu olarak tepkisel milliyetçilik şeklinde ortaya çıktığı görüşü de ortaya atılmaktadır (Alişer 2012, ss.230- 234).

Kerimov'un en çok önem verdiği konuların başında Özbek kimliğinin oluşturulması yatmaktadır. Ruslar, Çarlık döneminden beri elinde bulundurdıkları Türkistan coğrafyasındaki milletler için kendi millet politikasını uygulamıştır. Bu politikaya göre Türkistan'da yaşayan halklar arasındaki farklılıklar arttırılacak ve birleşmeleri önlenecektir. Bu sayede bölünen halklar Ruslaştırılacak ve isyan çıkaramayacak hale getirilecektir. Bu politika dolayısıyla Özbekistan'da da Rus etkisi yıllar boyunca artmıştır. Bunun bilincinde olan Kerimov, bağımsızlık düşüncesi gereği Özbek kimliğine ayrı bir önem vermiştir (Fumagalli 2007, s.216).

Rus yönetiminin hüküm sürdüğü dönemlerde, Ruslar ne kadar baskı ve bölücülük faaliyetlerinde bulunsalar da zaman zaman Türk devletlerinde uyanış isyanları görülmüştür. Bu durum Özbekistan için de geçerlidir. Özellikle 1970’li yıllardan itibaren Özbek halkının ulusal bilinç konusunda ses çıkarmaya başladığı görülmektedir. Bu durum Sovyetler Birliği dağılana kadar devam etmiştir. Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra da ulus bilincinin gelişmesi, Kerimov’un öncelikleri arasına girmiştir. Buna örnek ise Özbek dilinin Sovyet döneminde statüsü konusundadır. Bu istekleri 1989 yılında Sovyetler tarafından kabul edilmiştir. O dönemki haberler incelendiğinde bu olayın Özbek halkını büyük oranda memnun ettiği görülmektedir (Alişer, s.234).

Özbekistan’da kimlik inşası aşamasında ideolojisinin nasıl şekilleneceği diğer önemli bir konudur. Yaklaşık bir asırdan fazla bir süre Rus hakimiyetinde kalan Özbek halkı, kimlik olarak da Rus etkisi altında kalmıştır. Ancak Kerimov kimlik konusuna en çok önem veren liderlerden birisidir. Bu yolda yapması gereken Özbeklere kendi ideolojilerini aşılmasıdır. Aynı zamanda yıllarca başka kültürün etkisi altında kalan Özbeklere karşı milliyetçi konuşmalar yapmıştır. Bağımsızlık konusunu her şeyden önce tutarak yeni dönemde kimliğe verdiği önem vurgulanmıştır (Aydoğan ve Bilen 2000, s.111).

Dil ve söylem olarak kimlik oluşturma yolunda hareket eden Kerimov, aslında bir bakıma halkının isteklerine cevap vermektedir. Özbekistan’ın en önemli özelliklerinden birisi, ülkedeki çoğunluğu Özbeklerin oluşturmalarıdır. Bu doğrultuda bağımsızlık ve Özbek kimliği konusundaki politikalar, aynı zamanda halkın görüşlerini yansıtmaktadır. Bir asırdan fazla bir süre Rus hakimiyetinde bulunan Özbeklerin kendi kimliğini oluşturma yolundaki en önemli konu da ülkede çok az bulunan azınlıktır. Kerimov’un dini gruplar üzerinde baskı kurarak ülkedeki gelişmelerine izin vermediği bilinmektedir. Bununla beraber aynı zamanda Özbek halkının dini inançları olmadan bağımsız kalamayacağını ve gelişemeyeceğini düşünmektedir. Dini değerleri ve İslam’ı yasaklarsa Özbeklerin benliğinden uzaklaşacağı düşüncesine sahiptir. Ancak buradaki önemli nokta, “İslami terörizm” olarak gösterilen başta KGB olmak üzere CIA ve MOSSAD kaynaklı terör örgütlerine karşı sert tutumudur. İslam dinini desteklerken

İslamı istismar eden terörist faaliyetlere şiddetle karşı çıkmaktadır (Aydoğan ve Bilen 2000, s.51).

Kerimov, görünüşte İslam dinini desteklerken aynı zamanda katı laik tutumuna da devam etmekteydi. Bu konuda baskı uyguladığı yukarıda zikredildi. Örneğin bir insanın başörtüsü taktığı için veya sakallı olarak dolaştığı için hapse atıldığına dair haberler mevcuttur.⁵

Kerimov, Özbek kimliğinin oluşmasının zamanla gerçekleşebileceğini bilen bir liderdi. Buna karşılık ülkedeki gençlerin eğitimi konusuna büyük önem vermiştir. Yeni kimliğin oluşması konusu ile kendisi bizzat ilgilenmiş ve eğitim politikalarını da buna göre şekillendirmiştir. Halkta vatanseverlik, milliyetçilik gibi düşünceleri oluşturmak için geleneklere bağlılık, hümanizm, tarihten esinlenme gibi konulara ayrı bir önem vermiştir (Şerefov ve Akış 2008, s.400). Ülke kurumlarında bu gayeye sahip insanların bulunmasına büyük özen göstermiştir.

Şüphesiz ki Kerimov, ülkede kimlik ve milliyetçi akımların oluşumu konusunda büyük paya sahiptir. Uyguladığı politikalar sonucunda Rusya'nın Özbekistan üzerindeki etkisi azalmıştır. Tekstil ve tarım gibi alanlarda Özbekistan Türkiye, Suudi Arabistan gibi diğer ülkelerle de işbirliği yapmıştır. Özbek işçileri ve öğrencileri de eğitim ve çalışma için Suudi Arabistan, Türkiye gibi diğer ülkelere de gidebilmiştir. Bu durum ülkede yaşayan Ruslar için tedirginliğe yol açmıştır. Kerimov, uygulamaya çalıştığı milliyetçi politikası sonucunda, Özbek kimliği ve bağımsızlığı konusunda ciddi kazanımlar elde etmiştir (Terzioğlu 2001, s.114).

3.3.3 İslam Kerimov ve Liderlik Anlayışı

Özbekistan'ın kurucusu olarak anılan ve ilk Cumhurbaşkanı olan İslam Kerimov'un, liderlik konusunda sert bir politika izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak kendisine göre bu durum, bir ülke liderinin sahip olması gereken bir özelliktir. Ancak lider güçlü olursa Özbekistan'ın bağımsız kalabileceğini düşünmektedir. Kendisi güçlü

⁵ Timetürk, (<http://www.timeturk.com/tr/2012/05/19/ozbekistan-da-diktatorluk-rejimi-var.html>), [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

bir başkan olduğu için de Özbekistan'ın ilk yıllarından itibaren politikasını belirleyen isim konumundadır.

Özbekistan, bağımsızlığını ilan ettiği tarihten kısa bir süre sonra, ekonomik olarak da Kerimov'un kararları doğrultusunda ilerlemiştir. Diğer Türk Cumhuriyetlerinden farklı olarak Rusya'nın askeri desteğini reddedebilmiş ve Orta Asya Türk devletleri arasında bir ilke imza atarak ABD'nin Özbekistan'da asker konuşlandırmasına sıcak bakmıştır. ABD'de de aynı şekilde 11 Eylül'de uğradığı saldırılar sonrasında bölgeye yönelik politikalarında stratejik noktalara askerini konuşlandırarak etkin olmayı istemekteydi. Bu isteğin farkında olan İslam Kerimov bu talep için yeşil ışık yakmıştır. Diğer yandan Özbekistan, uzun yıllar Sovyet egemenliğinde kalıp ve Rusya'ya büyük oranda bağılı iken bunları gerçekleştirebilmiş olmasının önemli bir nedeni de İslam Kerimov'un liderliğinde yatmaktadır. Kerimov, hiç şüphesiz uzun yıllar Sovyet ve Rus etkisinde kaldıktan sonra bağımsız politikalar izlemenin zor olacağını biliyordu. Yukarı da değindiğimiz gibi Kerimov, ülkesinde güçlü yetkilerle donatılmış başkanlık sistemini uygulamıştır. Bunun sebebi de güçlü olmadığı takdirde ülkedeki başta Rus azınlık olmak üzere çeşitli gruplar tarafından başkanlıktan indirilebilme tehlikesidir. Kerimov bunu önlemek için ülkede muhalefet üzerinde sert denetim mekanizmaları kurmuş ve bu çevreleri baskı altında tutmuştur. Kerimov'un bu liderlik anlayışı ülkesinin bekası ve güvenliği için uygulanması gereken zaruri politikalardan kabul edilmiştir. Kerimov'un muhalefete baskısının bir sebebi de, başkanlığını güvence altında tutmanın yanı sıra, Sovyetlerin 1990 öncesinde silahla yaptığını demokratik yollarla yapmak için ülkedeki aydın kesimi kullanmak istemesidir. Kerimov'a göre diğer ülkelerin kendisine dayattığı demokratikleşme gibi olgular yerine istikrar ve ekonomik gelişme daha ön plandadır. Bu düşünceye ters olan muhalefete ise sert tutumunu göstermekten kaçınmamıştır. Bu doğrultuda dış politika yapımında da lider merkezli bir tutum sergilemiştir. Özbekistan'daki milliyetçilik, diğer Türk cumhuriyetlerine kıyasla daha fazladır. Bu doğrultudan baktığımızda Kerimov, çoğunlukla dış politikada tehlike olarak Rusya'yı görmekte ve diğer Türk cumhuriyetlerden kendisine rakip olarak Kazakistan'ı tanımaktadır (Raşid, s.119).

Kerimov, “İdeal Nesil Arzusu” kitabında, “ülkede gayeyi, fikri yasak ederek veya ceza vererek ortadan kaldıramayız” açıklamasını yapmıştır. Ancak bu düşüncesine ters olarak ülkede muhalefete kesinlikle karşı çıkmıştır. Muhalefetin yanı sıra sivil toplum kuruluşlarına da karşı bir duruşu vardır. Özbekistan’da içerisinde gazetecilerin de bulunduğu 40 kişi siyasi tutuklu olarak hapse atmıştır (Aydoğan & Bilen, 35). Kerimov’un düşüncesine göre sivil toplum grupları da kendi belirlediği çizgide olmalıdır. Aksi takdirde ülkenin bekasını tehdit etmektedir. Ayrıca medya üzerinde de Kerimov’un etkisi kolaylıkla hissedilebilmekte olup Özbekistan’da devlet kanalları dışına ulusal düzeyde yayın yapan medya kuruluşu bulunmamaktaydı. Özbekistan ve Özbek halkı için Özbek tarihinin yeniden kaleme alınmasına ve okullarda eğitime başlanmasına, ulusal dilin geliştirilmesine önem verilmiştir.

4. BAĞIMSIZLIK SONRASI ÖZBEKİSTAN VE KÜRESEL GÜÇLER

4.1 KÜRESEL GÜÇLERİN ÖZBEKİSTAN POLİTİKALARI

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra başat güçlerin stratejik ve doğal kaynak zengini Avrasya coğrafyasına olan ilgileri artmıştır. Özbekistan'ın bulunduğu coğrafya olan Avrasya, Brzezinsky'ye göre gelecekte dünyanın en değerli bölgesi olacaktır ve bütün devletler bu coğrafyada etki alanını genişletmek için mücadeleye girecektir. Avrasya'ya olan ilgi, şüphesiz ki bölge devletlerinden olan Özbekistan üzerinde de siyasi amaçlar doğurmaktadır. Başta Rusya olmak üzere ABD, Avrupa Birliği ve Çin Özbekistan'la ilişkilerini geliştirme sürecine girmiştir. Bağımsız politika izlemekte kararlı olan İslam Kerimov ise ikili ilişkilerini asgari düzeyde tutmayı tercih etmiştir. Öncelikle Küresel güçlerin Özbekistan'a yönelik politikalarını belirtmekte fayda vardır. Daha sonrasında ise İslam Kerimov'un siyasi, askeri ve ekonomik ilişkilerinin nasıl şekillendirdiği analiz edilecektir.

4.1.1 Rusya'nın Özbekistan Politikası

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra birliğin içerisinde Rusya ile birlikte 15 bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Bu devletlerden bazıları yakın çevrede bulunması sebebiyle hayati derecede önemlidir. Hem eski Sovyet topraklarının içerisinde bulunmasıyla hem de Afganistan'a sınırının bulunması ve radikal grupların Orta Asya'ya yayılması tehlikesine karşı önemli bir konumda bulunmasıyla Özbekistan Rusya için önemli bir konuma sahiptir.

Rusya Federasyonu içerisinde dış politika anlamında genelde iki farklı uç görüş bulunmaktadır. Bunlar Atlantikçiler ve Avrasyacılarıdır. Atlantikçiler Rusya'nın hızla batılılaşması gerektiğinin altını çizip Avrupa'yı Rus dış politikasının temeline koymaktadır. Avrasyacılar ise aynı şekilde Doğu bölgelerinin yanında Türkistan'ı Rus dış politikasının temeline koymaktadır. Türkistan üzerinde Rusların tarihi bir hakkı olduğu Avrasyacılar tarafından iddia edilmektedir. Bu sebeple Rusya Orta Asya'daki Özbekistan gibi devletlere daha fazla ilgi göstermektedir (Tanrısever 2006, s.340).

Rusya'nın Türkistan coğrafyasında etkisini arttırabilmesi için dış politikada birtakım argümanlar ortaya koymaktadır. Söz konusu devletler askeri açıdan Rusya'ya bağlıdır. Üretim ve ekonomi açısından Rusya'ya bağımlılık büyük boyuttadır. Ayrıca Rus istihbaratının ve Rus kültürünün Orta Asya devletleri üzerindeki etkisi yüksektir (Soltan 2001, s.184). Özbekistan gibi ülkelerdeki bu durum, en azından ilk başlarda, Rus etkisinden çıkmayı mümkün kılmamakta veya zorlaştırmaktadır.

Özbekistan uzun yıllar boyunca Rus egemenliğinde kalmış bir ülkedir. Orta Asya'daki cumhuriyetlerin ve Özbekistan'ın bağımsızlıktan sonra Rusya'dan uzaklaşma politikası izlemesi, Rusya'nın bölgedeki etkinliğine kısmen de olsa engel teşkil etmiştir. Bunun sebebi bölgenin coğrafi, kültürel, ekonomik olarak Rusya'nın yakın çevresinde bulunması ya da diğer bir tabirle arka bahçesi konumunda olmasıdır. Dolayısıyla Rusya'nın Orta Asya'da ve Özbekistan üzerinde 1992'den sonra başta ekonomik olmak üzere siyasi ve askeri etkisini arttırma yoluna gitmiştir (Aydın 2000, ss.9-10).

Rusya'nın bu yaklaşımının temelinde “Yakın Çevre Doktrini” olarak adlandırılan yaklaşım sebep olmuştur (Valdez 1995,ss.84-109). Bu doktrine göre Rusya, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmelidir. BDT ülkeleri ortak savunma mekanizması oluşturmalıdır. BDT ülkelerinin bulunduğu alan ulusal güvenlik sahası olarak tanımlanmıştır. BDT ülkeleri arasında “Kolektif Güvenlik Anlaşması” imzalanmıştır (Dawisha 1995, ss.84-109).

Rusya ile Özbekistan arasındaki askeri ve ticari ilişkiler, Sovyet sonrasında değişiklikler göstermiştir. Bu konuda Tacikistan ve Afganistan'daki çatışma ortamı, iki devlet arası ilişkilerde büyük değişime yol açmıştır. Terörist hareketlerin Tacikistan ve Afganistan'da yükselmesiyle Özbekistan'da da güvenlik sorunu ortaya çıkmıştır. Terörist hareketlere karşı olan Rusya'da, terörist akımların yayılmasına engel olmak için Özbekistan'la geniş çaplı işbirliği kurulmuştur. Bu işbirliği çerçevesinde o dönemki Rusya Başkanı Boris Yeltsin, Kerimov'la görüşmek üzere Özbekistan'a gitmiştir. Bu ziyaret sonrasında Ekim 1998'de “Ortak Savunma Anlaşması” imzalanmış ve iki devletten birine saldırı halinde ortak savunma konusunda işbirliği yapacaklarını resmiyete kavuşturmuşlardır (Güler, ss.185-198).

Özbekistan BDT bünyesinde ilk başlarda NATO tarzı bir işbirliğine gidilmesini desteklemiştir ve bu yönde adımlar atmıştır. Kerimov'a göre her devlet kendi ordusuyla askeri işbirliği yapmalıdır. BDT'ye üye diğer devletler de Kerimov'un önerisine sıcak bakmıştır. Ancak bölgede önemli çıkarları olan Rusya bu duruma karşı çıkmıştır. 1993 yılına kadar Rus parasını kullanan Özbekistan, Rusya'nın BDT içindeki ekonomi politikaları yüzünden Rusya'ya karşı tavrı almış ve Som'u kullanmaya başlamıştır.

Özbekistan tarihindeki en önemli olaylardan biri olan Andican Olayları sırasında yaşanan gelişmeler sonrasında ABD başta olmak üzere batılı devletlerin olaya müdahil olmak istemesi sonucunda Rusya ile Özbekistan arasında yakınlaşma olmuştur. 2005 yılında Putin ile Kerimov arasında "Müttefik İlişkiler Anlaşması" imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Özbekistan'a üçüncü bir ülkenin saldırması durumunda Rusya'nın askeri koruma sağlaması kararlaştırılmıştır (Sönmez 2013, ss.318-339).

Özbekistan askeri alanda sadece Rusya ile işbirliği yapmaktan kaçınmış ve Avrasya'nın NATO'su olarak değerlendirilen "Kollektif Güvenlik Anlaşmasını" imzalamıştır. Bu antlaşma Özbekistan'ın başkentinde yapılmıştır. Bu bağlamda Kerimov yönetiminin Rusya merkezli örgütlenmelere yönelik uluslararası ilişkiler teorileri kapsamında 'Sarhoşun Yürüyüşü' Modeline benzetilebilecek bir yaklaşım içinde olduğu görülmektedir (Arı 2004, s.550). Diğer bir deyişle, katılımı sağlayabilir, uzakta durabilir. Aynı zamanda tarafsız şekilde yerinde hareketsizde durabilirdi.

Özbekistan'ı Rusya için önemli yapan bir diğer neden ise sahip olduğu zengin enerji kaynaklarıdır. Putin'le beraber Rusya enerji konusunda da Özbekistan ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu amaçla Putin 2007 yılında Orta Asya ülkelerini ziyaret etmiş, Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan'la enerji anlaşmaları imzalamıştır. 2006 yılında da Rusya Özbekistan'la ayrı bir ikili anlaşma imzalamıştır. Bahsedilen anlaşmalardan sonra Özbekistan'ın enerji sektörü üzerinde Rus yatırımları bir buçuk milyar dolar civarında seyir etmiştir. Bu yatırımların yanı sıra Rusya Özbekistan'ın enerji kaynaklarına ulaşmak için 2008 yılında yeni bir boru hattı projesi imzalamıştır (Torbakov 2006, 78-91). Bu bağlamda Rusya'nın Özbekistan politikalarını etkilemesini üç açıdan ele almak mümkündür. Birincisi Çarlık ve SSCB döneminden kalma

bölgedeki etkin olma politikalarıdır. İkincisi ise güvenlik odaklı olup terörün olabildiğince Rus topraklarından uzak durmasıdır. Üçüncüsü ise ekonomik amaçlı etkileridir.

4.1.2 ABD'nin Özbekistan Politikası

1991 yılında Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra dünyanın farklı bölgelerinde güç boşluğu oluşmuştur. ABD ise bu güç boşluklarını doldurmak için harekete geçmiştir. 1997 yılına kadar süren birinci Clinton döneminde dış politika anlamında öncelik Rusya olmuştur. Rusya'da yönetimde bulunan Boris Yeltsin'de ABD'nin kendisine yaklaşmasına karşı sessiz kalmamış ve olumlu adımlar atmıştır. 1998 yılına kadar “Önce Rusya” politikasıyla hareket eden ABD, 1998 yılından sonra bölgede etkisini arttırma yoluna gitmiştir. ABD'nin Özbekistan ile olan ilişkisi de bu dönemden sonra gelişmeye başlamıştır.⁶

ABD Orta Asya'daki devletlerle ilişkilerini arttırmak için batı tarzı politikaları araç olarak kullandı. ABD bölgeye erişebildiği takdirde zengin enerji kaynaklarına ulaşım sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca bölgede kendisine zıt olan gelişmelere karşı da politika izlemiştir. Silah ve uyuşturucu kaçakçılığını önleme ve serbest piyasa ekonomisini Orta Asya'da yayma girişimlerine başvurduğu da iddia edilmektedir (Erol ve Tunç 2003, ss.5-28).

1999 yılında ABD Kongresi'nde “İpek Yolu Yasası” geçmiştir. Bu politikayla beraber ABD yönetimi Orta Asya'da bazı öncelikler belirlemiştir. Bunlar, bağımsızlığın, demokrasinin ve insan haklarının arttırılması, ırkçılığın ve Yahudi düşmanlığının azaltılarak diplomasi kanallarının yaygınlaştırılması, bölgesel problemlerin çözülmesi, pazar merkezli ekonomik ilkelerin daha çok uygulanması olarak sıralanmaktadır (Çağrı 2004, s.136). ABD bu politikaları uygulamaya karar verdikten sonra bölgede kendisine ortak aramaya başlamıştır. Bağımsız bir politika izlemek amacıyla Rusya ile ilişkilerinde dikkatli olan Özbekistan'da iyi bir aday olarak ortaya çıkmıştır. Ancak ileride de bahsedileceği üzere, ABD'nin demokrasi, insan hakları gibi konularda kendi

⁶ Cohen, Heritage.org, (<https://www.heritage.org/europe/report/the-uzbekistan-dilemma>), [Erişim Tarihi: 01.11.2019].

politikasını baz alması, 1997’de çıkan yasanın ne kadar geçerli olduğunun tartışılmasına yol açmıştır.

ABD ve Özbekistan’ı birbirine yaklaştıran birçok sebep mevcuttur. Kerimov, bölgede kaçakçılığın ve terörist faaliyetlerin azaltılması yönünde bir dış politika tercih etmiştir. Çünkü bu durum Özbekistan’ın ekonomik ve politik durumunu etkilemekteydi. Aynı durum ABD için de geçerli olmakla birlikte ABD bölgede Rus etkisini azaltmak istemiştir. Bunun için Türkistan’daki devletlerle yakın ilişki kurma yolunda ilerlemiştir. Aynı şekilde Kerimov da ülkesinde Rus etkisinin azaltılmasını istemiştir. Özbekistan için dış politikada yeni alternatifler oluşturmak istemiştir.

Bu anlamda 1994’de Özbekistan NATO’nun BİO (Barış İçinde Ortaklık) programına katılımı söz konusudur. Bu dönemde Rusya için önemli olan BDT’den de ayrılan Özbekistan, ABD’ye iyice yaklaşmıştır. 1999 yılında iki ülke arası ilişkilerde bir adım daha atılmış ve Özbekistan Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova’nın bulunduğu GUAM’a üye olmuştur. Özbekistan’ın ABD eksenine kaymasındaki bu adımlara karşı olarak ABD’de Özbekistan hakkında uluslararası alanda olumlu ifadeler yer vermeye başlamıştır. Bu konuda ABD eski savunma bakanı William Perry’nin Özbekistan hakkında istikrar adası ifadesini kullanması önemlidir (Keskin 2013, s.141).

Aynı dönemde ABD’nin İran’a karşı yaptırımlarını onaylayan tek Orta Asya ülkesi Özbekistan olmuştur. ABD’nin ilk başlarda eleştirdiği Özbekistan’ın demokrasiye verdiği önem ve insan hakları konularındaki tutumu da zamanla dile getirilmemeye başlamış ve 11 Eylül saldırısı sonrasında, artan ikili ilişkilerle beraber neredeyse tamamen unutulmuştur. Bu durum şüphesiz ki devletlerin çıkarlarının kendi değerlerinin önünde olduğunun göstergesidir. Kerimov’un ABD’ye yaklaşması, Rusya ve ülke içerisindeki kısıtlı muhalefet tarafından Bush’un adamı olarak yorumlanmasına yol açmıştır. ABD yönetimi de Kerimov’un yakın tutumuna karşın ve Hanabad askeri üssünü kullanmasına izin vermesi karşılığında beş yüz milyon dolar yardıma bulunmuştur. Ayrıca Özbekistan’ı demokrasi, insan hakları gibi konularda eleştirmeyi bırakmış ve dini özgürlüklerin baskı altında olduğu ülkeler listesinden çıkarmıştır (Kodaman ve Birsell, ss.413-442).

İki ülke arası ilişkiler 11 Eylül sonrasında zirveye ulaşmış, 2005 yılındaki Andican Olayından sonra ise giderek azalmaya başlamıştır. Andican Özbekistan'ın Fergana bölgesinde yer alan bir şehirdir. 2005 yılında "Ekremiler" olarak adlandırılan gruba üye oldukları gerekçesiyle tutuklanmalara tepki olarak çıkan protestolar sonucunda sivil halka ateş açılmış ve Özbekistan hükümetine göre 187 kişi; Özbekistan Ulusal Güvenlik Kuvvetlerine göre ise 500'den fazla kişinin öldürüldüğü iddia edilmiştir. Kerimov'un ABD ile olan ilişkilerini gözden geçirmesinin sebebi, Özbek yöneticilerin ABD'nin bu olaylara sebep olduğu düşüncesine sahip olmasıdır. Bu olaydan sonra Kerimov tekrar Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştır. Rusya ve Çin de Özbekistan'ın isteklerine cevap vererek Avrasya'daki politik mücadeleyi arttırmıştır. Bir süre sonra Özbekistan, ABD'nin askeri üssünün kapatılmasına karar vermiştir. Sonrasında ise ABD, Özbekistan'ı demokrasi ve insan hakları gibi batı değerlerine uymama konusunda sürekli eleştirmiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi İslam Kerimov'un bağımsızlık sonrasında iç politikadaki baskı politikası, Amerika'nın eleştirdiği bir konu olmuştur (Kodaman ve Birsell, ss.413-442).

ABD ve Özbekistan arasında olan ilişkinin karşılıklı çıkara dayalı olduğu görülmektedir. Bu iki ülke arasında olan ilişkinin neorealizm ile açıklanması mümkündür. Yeni kurulmuş bir ülkenin egemen bir ülke ile ilişkilere girmesi ve kendini güçlendirmesi kendisi açısından olumlu bir gelişmedir. Aynı şekilde Avrasya açısından jeopolitik olarak güçlü bir konumda bulunan ve yeni kurulmuş bir ülke ile ilişkilerin geliştirilmesi ABD gibi bir devletin o bölgedeki politikalarını uygulayabilmesini kolaylaştırabilecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak ABD'nin Orta Asya'ya yönelik politikaları kapsamında Özbekistan ile ilişkilerinde İran, Afganistan, Rusya ve bölgedeki diğer devletlere karşı bir müttefik sağlamak amacıyla gerçekleştirmiş olduğunu söylemek mümkündür.

4.1.3 Avrupa Birliği'nin Özbekistan Politikası

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Orta Asya coğrafyası, zengin enerji kaynaklarıyla beraber bütün büyük güçlerin dikkatini çekmiştir. Bölgedeki en zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölgenin başında Hazar ve hinterlandı bulunmaktadır. Dünyada enerji ihtiyacının artması ve Avrasya'daki yeni keşfedilen enerji kaynakları, her süper

güç gibi Avrupa Birliği'nin de dikkatini çekmiştir. AB özellikle son yıllarda hazırladığı hedeflerle beraber enerji kaynaklarını çeşitlendirme politikasını uygulamaya başlamıştır. Hazar enerji kaynakları da AB'nin enerji kaynaklarını çeşitlendirmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

AB'nin en önemli iki gücü olan Fransa ve Almanya, ülkelerinde artan enerji ihtiyacını karşılamak için yeni enerji kaynakları aramaya başlamıştır. Bu noktada Orta Asya ve Hazar bölgesi ülkeleri dikkati çekmiştir. Bu bölgede bol miktarda petrol ve doğalgaz bulunmuş ve bu kaynaklar birçok devletin bölgeye yönelik politikalarında belirleyici unsur haline gelmiştir. Bu enerji kaynakları da AB'nin dikkatini çeken en önemli unsurlardandır (Urazova 2004, s.253).

AB'nin bölgeye ilgisi sebebiyle, Orta Asya bölgesine AB tarafından birçok yardım programı hazırlanmıştır. Bu yardımlardan birisine örneklerin başında “Bağımsız Devletler Topluluğu’na Teknik Yardım” olan TACIS projesi gelmektedir. AB bu programla beraber Orta Asya’da önemli bir ülke olan ve diğer büyük güçlere mesafeli duran Özbekistan ile ilişkilerini geliştirme imkânı bulmuştur. Kerimov bu yardım programından faydalananarak pek çok AB’li yatırımcıyı ülkesine çekmiştir. Ayrıca AB’nin bölgede başka önemli programları da vardır. Örneğin TACIS programının somut proje haline geldiği Avrupa-Kafkasya-Asya Taşımacılık Koridoru (TRACECA) örgütlenmesi de büyük önem taşımaktadır (Urazova, s.255).

Özbekistan’la ve diğer Türk devletleriyle olan ilişkisine baktığımızda, AB’nin bölgede etki alanını arttırmak için kredi imkanını arttırdığı görülmektedir. AB bu yöntemle hem bölge ülkelerinin kalkınmasını sağlamakta hem de bölge ile olan ilişkilerini geliştirmektedir. Ancak Özbekistan ile ilişkilere baktığımızda bu durumun pek fazla gelişmediği, AB’nin Kerimov’un demokrasi ve insan haklarına saygı konusunda zayıf olduğundan ilişkilerini belli bir seviye üzerine çıkarmadığı dikkat çekmektedir.

4.1.4 Çin Halk Cumhuriyeti’nin Özbekistan Politikası

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla beraber kaynaklarıyla ve stratejik konumuyla önemli statüde bulunan Avrasya, üzerindeki politik oyunlarla beraber Rusya ve ABD kadar Çin’in de dikkatini çekmektedir. Çin’in Orta Asya’daki Türk devletleri üzerinde

etkisinin olması, bölgedeki zengin kaynaklara ulaşmasının yolunu açabilecekti. Zaten Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlığını kazanmadan kısa süre öncesinde Rusya ile Çin arasında bazı paylaşımlar yapılmıştı. 1991 yılından sonra da Çin bölge ülkelerine ulaşım konusunda gerekli yatırımları yapmış ve kendi mallarını Orta Asya devletlerinde satabilecek pazar elde etmiştir. Bu durum Orta Asya ülkelerinin de işine gelmiştir. Çünkü böylelikle bölge devletleri, Çin aracılığıyla Pasifik'e açılabilir.

Günümüzün en değerli projelerinden biri olan “Yeni İpek Yolu Projesi” ile de Çin, Avrupa'ya ulaşacak yola sahip olabilecektir (Bakshi 2002, ss.134-155).

Çin'in Orta Asya'ya olan ilgisinin sebebi sadece ekonomi ya da ulaşım ile ilgili değildir. Eğer Çin gereken etkiyi Orta Asya'da sağlayabilirse arka bahçesi olarak adlandırılan bölgede güveni sağlayabilecektir. İyi ilişkiler aynı zamanda Çin için ekonomik kazançda sağlayacaktır. Özellikle günümüzdeki ilginin en büyük sebebi de bölgede yer alan zengin yer altı kaynaklarıdır (Andican 2006, ss.7-32).

Çin günümüzün en önemli üretim ülkelerinden birisidir. Şu anki ekonomik gücünün temeli de üretim alanındaki başarısıdır. Ancak bu yüksek miktarda üretim, yüksek miktarda enerji ihtiyacı anlamına gelmektedir. Çin için bu enerjinin sağlanabilmesinde Orta Asya'daki zengin kaynaklar önemli bir potansiyele sahiptir. Çin bunu sağlamak için bütün bölge ülkeleriyle olduğu kadar Özbekistan ile de ilişkilerini geliştirme yolunda çalışmıştır. Bu yolda Özbekistan'ın ABD'nin askeri üssünü kapatma kararından sonra hemen iletişime geçerek yatırımlarını arttırma kararı almıştır (Kamalov 2008).

Çin ve Rusya'nın Özbekistan üzerine olan ilgisinin bir sebebi de batı bloğunun bölgede artan etkisidir. ABD ve Avrupa ülkeleri de Özbekistan ve diğer Türk Cumhuriyetleri üzerinde etki alanını genişletmek istemektedir. Bölgede batı ülkelerinin gücünü arttırması Çin ve Rusya için büyük tehlike oluşturabilir. Bölgede yer alan bu iki ülke, diğer ülkelere etki alanını genişletme konusunda koz verdiği takdirde güvenlik konusunda dahi problemler oluşabilmektedir.

Kerimov'un ikili ilişkilerini incelediğimizde bu konuda belirli bir istikrar olduğu söylenemez. Zira büyük güçlerle ilişkileri sürekli inişli çıkışlı olmuş ve bir istikrar sağlanamamıştır. Batının eleştirdiği demokratikleşme ve insan hakları gibi konularda da yeterli ilerlemeyi sağlayamamıştır.

4.1.5 Türkiye'nin Özbekistan Politikası

16 Aralık 1991'de Özbekistan'ın bağımsızlığını resmi olarak tanıyan ilk ülke Türkiye'dir. Yine aynı ay içerisinde ülkenin ilk cumhurbaşkanı seçilen İslam Kerimov'un ilk ziyaret ettiği ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Bu ziyarette Türkiye'ye verdiği değeri ve istediği desteği şu cümlelerde ifade ediyordu:⁷

"Eğer Türkiye bize destek olursa, Özbekleri bundan sonra kimse boyunduruk altına alamaz... Atatürk İlkeleri, bizim Özbekistan'da yapmak istediklerimizle paraleldir. Ben Atatürk'e hayranım ve O'nun Türkiye'de başardıklarını Orta Asya halklarının da başaracağını ümit ediyorum. Ben, Türk halklarının birliği düşüncesini savunuyorum. Bu birlik mutlaka gerçekleşmelidir. Politik bir birlikten ziyade, ekonomik bir birlik kurulabilir. Bunun adına Türk Ortak Pazar'ı da diyebilirsiniz."

İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yürütülmesi için temsilciliklerin açılması ise Özbekistan'ın bağımsızlığından sadece 3 ay sonra, 4 Mart 1992, gerçekleşmiştir. İkili ilişkilerin hukuki temelde ele alınması amacıyla 100'ün üzerinde anlaşma ve protokol imzalanmıştır. Ayrıca karşılıklı üst düzey resmi ziyaretler de bu görüşmeler sonucunda karara bağlanmıştır.⁸

Fakat ikili ilişkilerde 1993'te birtakım problemler ortaya çıkmıştır. Her ne kadar 1999 yılına kadar İslam Kerimov 10 kez Türkiye'yi ziyaret etmiş olsa da Özbekistan'ın muhalif lider Muhammed Salih'in Türkiye'de bulunması ve desteklenmesi ikili ilişkilere olumsuz yansıdı. Zira İslam Kerimov, Türkiye'den Muhammed Salih'in teslim edilmesini istemiş fakat Türkiye bu isteği kabul etmemiştir. İslam Kerimov'a 1999 yılında düzenlenen suikaste bir Türk vatandaşının da katıldığı iddia edildi ve Türkiye'de

⁷ www.aljazeera.com, (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusya-tacikistan-arasinda-us-imzasi-tamam>) [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

⁸ mfa.gov (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>) [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

bulunan Özbek öğrenciler geri çekildi. Ayrıca 2002 yılında Türk firmalarına da Özbekistan'da engeller bazı işadamlarınım da mal varlıklarına el koyuldu.⁹

2003'de Başbakan sıfatıyla Recep Tayyip Erdoğan Özbekistan'a ziyarette bulundu fakat ilişkilerde herhangi bir düzelme gözlenemedi. 2005'teki Andican Olaylarında ise Türkiye'nin BM'nin Kerimov yönetimini eleştiren rapora imza atması sonucu ilişkileri düzeltme çabası da başarısız oldu (Avcı 2018, s.10).

2014'te gerçekleşen Soçi Kış Olimpiyatlarına kadar ikili ilişkilerde temaslar sınırlı düzeyde kaldı. Olimpiyatlarda Erdoğan ve Kerimov Taşkent'te büyükelçi atanması konusunda mutabık kaldılar.¹⁰ Ekonomik ilişkilerde ise istenen düzeye çıkamadı ve sınırlı düzeyde seyretti.

İslam Kerimov'un 2 Eylül 2016 tarihinde vefat etmesi sonucunda yönetime Şevket Mirzayoyev geçmiş ve Özbekistan için yeni bir dönem başlamıştır. Mirzayoyev dönemiyle birlikte iki ülke arasındaki ilişkiler daha da ilerlemiştir. Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı düzeyinde 17-18 Kasım 2016'da Özbekistan'ı ziyaret etmiş, Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirzayoyev ise 25 Ekim 2017'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 29 Nisan-1 Mayıs 2018 tarihlerinde ise Recep Tayyip Erdoğan Özbekistan'a yaptığı ziyaret sırasında "Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi" kurulması hususunda Ortak Açıklama da dahil olmak üzere 25 belge imzalanmıştır. Bu bağlamda ticaret hacmi 2017 yılında 1,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, 2018 yılında ise 2 milyar dolara yaklaşmıştır. Hali hazırda Özbekistan'da tekstil başta olmak üzere taahhüt, gıda, otelcilik, inşaat malzemeleri ve plastik, ilaç ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren, 100'ü temsilcilik olmak üzere toplam 500 kadar Türk sermayeli firma bulunmaktadır.¹¹

⁹ turkishnews.com (<https://www.turkishnews.com/tr/content/2015/01/17/ozbekistan-secimleri/>) [Erişim Tarihi: 08.10.2019].

¹⁰ politikaakademisi.org, (<http://politikaakademisi.org/2014/04/11/turk-ozbek-iliskileri-ve-yeni-gelismeler>) [Erişim Tarihi: 11.10.2019].

¹¹ mfa.gov, (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa>) [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

Ayrıca ikili ilişkilerdeki diğer bir husus da Özbekistan'ın 2018'in başlarında Türkiye'ye uyguladığı vizeyi kaldırması olmuştur. Bu bağlamda vizenin kaldırılması ile ikili ilişkilerin gelişmesi ve derinleşmesi bakımında önemli bir adım olarak görülmektedir.

14 Eylül 2019'da Özbekistan Devletinin Cumhurbaşkanı Mirziyoyev, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyine (Türk Keneşi) resmen katılımında bulundu ve Nahçıvan Anlaşmasını imzaladı. Türkiye Dışişleri bakanı Mevlüd Çavuşoğlu: “12 Eylül günü, Özbekistan'nın Türk Keneşine katılma kararı aldığını ve resmen Türk Konseyi sekreteryasına başvurduklarını açıklayarak güzel bir haber verdi” diye açıklamada bulundu. Özbekistan'ın ve Türkiye'nin Türk Keneşi çatısı altında yer almaları ikili ve çok taraflı ilişkiler için önem arz etmektedir.

4.2 İSLAM KERİMOV DÖNEMİ ÖZBEKİSTAN DIŞ POLİTİKASI

4.2.1 Siyasi İlişkiler

Kerimov dönemi dış ilişkilerinin temelinde tartışmasız olarak bağımsız hareket etmek vardır. Bunu sağlamak içinde dünyadaki büyük güçlerin hiçbirine tam anlamıyla yaklaşmama politikasını izlemiştir. İlk iş olarak da Rusya'ya karşı tutum takınmıştır. Bunu sağlamak için zaman zaman ABD ile ilişkilerini geliştirmiş ancak ABD güdümüne de girmeyi düşünmemiştir. Dolayısıyla ABD ile ilişkilerin güçlendirmeye başladığı bir zamanda araya mesafe koymaya başlayarak Rusya ile de yakınlaşma sağlamıştır. Özbekistan'ın dış politikasını tanımlarken gerek çalışmanın odak noktası gerekse Özbekistan'ın siyasal yapısından dolayı neredeyse tamamen İslam Kerimov'un eylemlerine yer verilmektedir. Bunun nedeni Kerimov'un ülkede tam denetim sağlaması ve yukarıda değindiğimiz gibi ülkede lidere, yani kendisine, tam güven üzerine bir sistem kurduğudur.

Kerimov döneminde ülke içinde ve dışında bazı önemli olaylar meydana gelmiştir. Bunlar 11 Eylül saldırıları ve 2005 Andican Olayları ve bunun dış politikaya etkisidir. Kerimov'un inişli çıkışlı politikasına bu iki olay sonrasında ABD ile olan ilişkiler örnek olarak verilebilir. Soğuk Savaş sonrasında Rusya'dan hızla uzaklaşmaya başlayan Kerimov, 1990'ların sonuna doğru bu ayrılığı hızlandırmıştır. 11 Eylül saldırılarından sonra da ABD ile olan ilişkilerinde zirve dönemini yaşamıştır. Bunun sebebi şüphesiz ki

Rusya karşıtı tutumunu daha da arttırmak istemesidir. Kerimov aynı zamanda ekonomik olarak da ABD yardımını ülkesine sokmak istemiştir. Kısa süre içinde de yarım milyon doları bulan ekonomik yardım Özbekistan'a gelmiştir. 2002 yılında iki devlet arasında "Stratejik Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır. Bu tarihten sonra da iki ülke arasındaki ilişkiler giderek zayıflamaya başlamıştır. 2005 yılındaki Andican Olayları ise Kerimov'u tekrar Çin ve Rusya tarafına itmiştir (Andican, ss.7-32).

Kerimov'un Rusya ile olan ilişkileri, bağımsızlıktan sonraki yıllarda zayıflamış ve 11 Eylül'den sonra dip seviyeleri görmüştür. Önceleri Özbekistan'ın bu dönemde GUAM'a üye olması, ABD'ye askeri üs vermesi gibi politikaları da Rusya ekseninden ne kadar ayrıldığını göstermiştir. Bu ilişkiler 2005 Andican Olayı'ndan sonra tekrar onarılmaya başlanmıştır. Andican Olayları ile beraber Kerimov, Putin ile görüşerek "Müttefiklik Anlaşması" imzalamıştır. Bu durum ilişkilerin tekrar iyi seviyeye çıktığının göstergesidir. Ancak Kerimov'un güvensiz dış politika anlayışı ve büyük güçlerin de kendi çıkarlarını düşünerek politika uygulaması, 2010 yılından sonra da iki devlet arasındaki ilişkilerin azalmasına yol açmıştır. İlişkilerdeki gerilemenin sebebi ise Rusya'nın bölgesel konularda Özbekistan aleyhine tutum takınması olarak düşünülmektedir. Yukarıda da değindiğimiz gibi Kerimov, uzun yıllar Rus egemenliği altında kalmışlığın etkisinden kurtulmak için öncelikle Rusya'ya karşı tavır almıştır. ABD ve Çin ile ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştır. Ancak bunu yaparken dikkat ettiği önemli bir nokta ise diğer güçlerin etkisi altına girmemektir (Cornell, s.72).

Kerimov dönemi Özbekistan'ın dış politikasını gözlemlediğimizde birçok ülkeyle problemlerin olduğu görülmektedir. Bu problemler sınır problemlerinden, dini gruplar ve su problemine kadar gitmektedir. Bu problemlerden birisi sınır konusundadır. Problemin temelinde Sovyetlerin 1920 ve 1930'larda çizdiği haritalar yatmaktadır. Sovyetler Birliği haritaları hazırlarken etnik kökenlere dayalı bir harita çizmemiştir. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra da etnik temelli sınır anlaşmazlıkları çıkmıştır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Özbek halkın Fergana Vadisi'ndeki gibi Kazakistan'ın güneyi, Kırgızistan'ın güneybatısı, Afganistan'ın kuzeyinde yaşaması bu probleme örnek olabilir.

Sınır konusunda en fazla problem olan konu Fergana Vadisi'dir. Söz konusu bölgede yaklaşık olarak on milyon kişi yaşamaktadır. Bu sayı Kırgız nüfusunun yarısına, Özbek nüfusunun %27'sine ve Tacik nüfusunun üçte birine denk gelmektedir. Burada nüfusun büyük çoğunluğu Özbek'tir. Özbeklerden sonra ise en fazla olan nüfus Kırgız'dır. Nüfusun çoğunluğunun Özbek olması, Özbekistan'ın Kırgızistan'dan toprak talep etmesine yol açabilmektedir (Özey, ss.83-94). İki devlet arası ilişkiler uzun yıllardır bu ve bunun gibi problemler yüzünden gergindir. Bu problem günümüzde dahi devam etmektedir. İki devlet zaman zaman savaşın eşiğine kadar gelmiştir. İki devlet arasındaki bir diğer sorun ise su konusundadır. Kırgızistan'daki dağlardan doğan ırmakların birleşmesiyle oluşan nehir suları Özbekistan'a ulaşmaktadır. Dolayısıyla su kaynaklarının kullanımı da problem teşkil etmektedir. İki devlet arasında birtakım anlaşmalar yapılmasına rağmen iki devlet de birbirini anlaşmaya uymamakla suçlamaktadır.¹²

Kerimov'un en büyük avantajlarından birisinin etnik olarak elinin diğer Türk devletlerine göre güçlü olmasıydı. Ancak Özbekistan bu konuda ne kadar avantajlı olsa da Sovyet rejiminden kalma Ruslar sayıca az da olsa, Özbekistan'da bile güçlü konumdaydı. Ülkenin önemli görevlerinde Ruslar bulunmaktaydı. Kerimov'un Rus karşıtı politika izlemesi karşısında ülkedeki Rusların durumu Kerimov'un önünde engel teşkil etmekteydi. Buna karşın Kerimov Ruslara ülke pasaportu verme işleminde de sıkıntılar çıkarmakta ve Ruslara kolayca pasaport vermemekte ve ülkedeki Ruslar da bir gün Özbekistan'dan kovulacakları düşüncesine sahip olmaktaydı. Bu sebeple bazı Rusların Özbekistan'dan Rusya'ya göç ettikleri bilinmektedir.¹³

İkili ilişkileri izlediğimizde Özbekistan, Kerimov'la beraber tam bağımsızlığı sağlama yönünde politika izlemiş ve Rus çizgisinden ayrılmaya başlamıştır. Sadece kendisini değil Orta Asya'da da Rus etkisini azaltma yönünde politika izlemiştir. Bu yolda Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Dış Sınırların Savunulması Anlaşmasını imzalamamıştır (Hüseynov 2003, ss.388-398).

¹² Türksam.org, (www. <http://www.turksam.org/konu/ozbekistan>) [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

¹³ motherearthtravel.com, (www.motherearthtravel.com) [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

Ayrıca Rusya'nın Tacikistan'da askeri üs kurmasına da şiddetle karşı çıkmıştır. Özbekistan, Rusya'nın etkisini azaltmaya çalışırken aynı zamanda kendi askeri gücünü bölgede tesis etme yoluna gitmiştir.¹⁴ Rusya ile olan askeri yarışın yanı sıra Özbekistan, ekonomik ilişkilerini canlı tutmak için ticari anlaşmalar imzalamıştır.

Kerimov, BDT'de kurucu üye statüsünde yer almış olsa da topluluk içerisindeki kuruluşlara zaman zaman karşı çıkmıştır. BDT'nin kurmak istediği askeri işbirliğine karşı çıkmış ve herhangi bir oluşum içerisinde olmamıştır. 1997 yılında BDT'nin Parlamento Asamblesi'ne katılmamıştır.

1999 yılında da BDT'nin ortak güvenlik anlaşmasını yenilememiştir. Zaman zaman Rusya ile Özbekistan arasında ilişkiler düşük seviyede seyir etmiştir. Bunun sebebi ise Türk devletleri arasındaki problemlerde Rusya'nın Özbekistan'a karşı tavır almasıdır. Özbekistan ile Kırgızistan ve Tacikistan arasındaki su sorununda Rusya Özbekistan aleyhine tavır takınmıştır. Bunun üzerine Rusya'nın Kırgızistan'a askeri üs kurmaya karar vermesi de Özbekistan tarafından şiddetle eleştiriye yol açmıştır. Bu karardan sonra Özbekistan Rusya'ya açık bir şekilde zıt politika izlemeye başlamıştır. Bu amaçla Kerimov, 7 Ekim 2002'deki Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü'nün (KGAÖ) ortak çevik kuvvet girişimine karşı çıkmış ve ilgili sözleşmeyi imzalamamıştır. Daha sonradan da KGAÖ'nün askeri tatbikatına katılmayarak tepkisini yine dile getirmiştir.

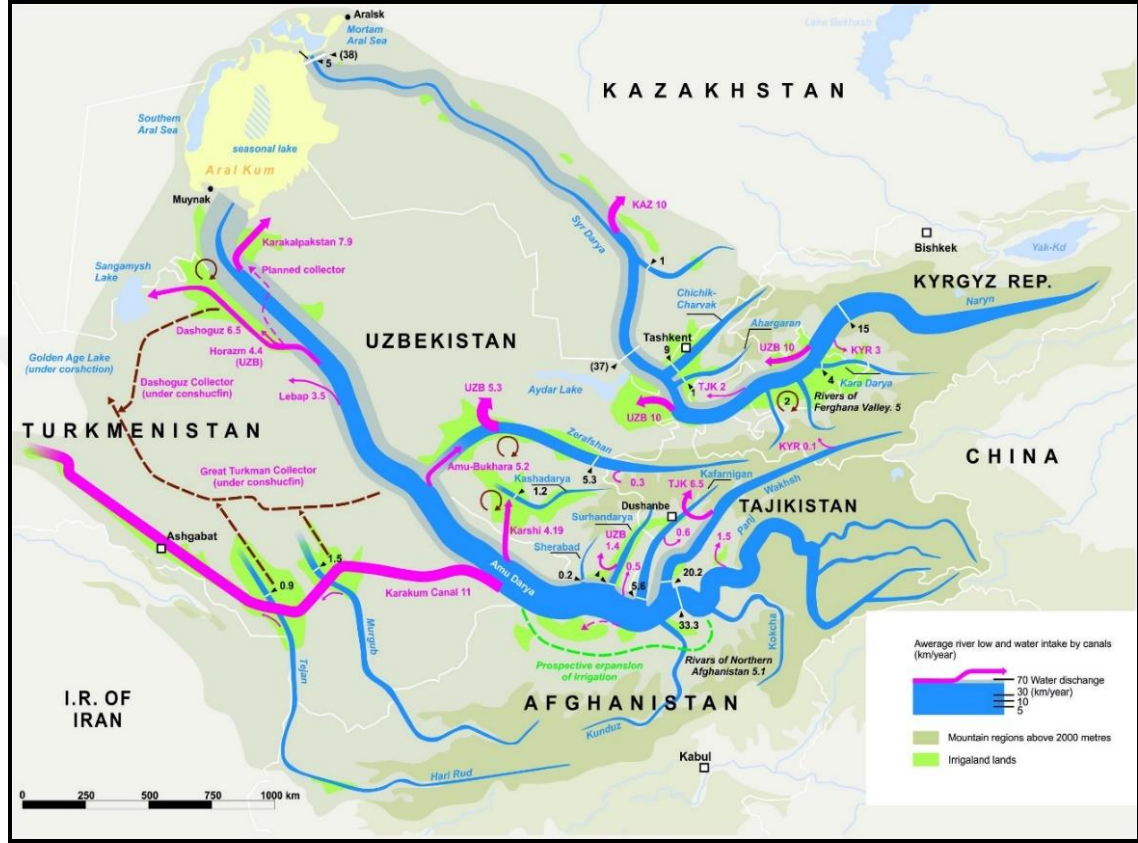
Özbekistan 2008 yılında daha da ileri giderek Rusya'nın Türkistan'daki çıkarları için kurduğu Avrasya Ekonomik Topluluğu'ndan çıkmıştır.

İlerleyen süreçte Tacikistan'la Özbekistan arasındaki su sorunu bağlamında yaşananlar ilişkileri daha germiştir. Rusya'nın Tacikistan'da hidroelektrik santral kurması, Özbekistan'la Rusya'nın ilişkilerinin daha da açılmasına yol açmıştır. Öte yandan diğer ülkelerde de önemli Özbek nüfusunun bulunması, Özbekistan'ın belli başlı kozlarından olduğunu belirtelim. Bu durum ülkeler arası ilişkilerde problem yaratabilmekteydi. Ancak Kerimov'un gerek bölge liderliği gerekse de diğer politikalarında Özbek kartını kullanmak gibi bir düşüncesi veya derin bir politikasının var olduğunu söylemek pek

¹⁴ Aljazeera.com, (<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusya-tacikistan-arasinda-us-imzasi-tamam>) [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

mümkün değildir. Hatta Özbeklere karşı yapılan bazı haksızlıklarda Kerimov'un sessiz kaldığı durumlar da olmuştur.

Şekil 4.1: Özbekistan ve Komşu Ülkeler Su Yolları Haritası

Kaynak: <https://medium.com/usaid-2030/crossing-rivers-1d23fe6c1d9c>, [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

Özbekistan'ın bölgede problem yaşadığı bir diğer ülke ise Tacikistan'dır. Tacikistan, bölgede su kaynaklarının doğduğu diğer bir coğrafyadadır. Dolayısıyla hidroelektrik konusu diğer güçlerin de ilgi odağındadır. Kırgızistan'la olan su sorunu Tacikistan ile de bulunmaktadır. Ayrıca Tacikistan, Afganistan ile de sınır komşusudur ve topraklarında terörist gruplar bulunmaktadır. Bu durum Kerimov'un hassas olduğu bir konudur. Hatta 1993 yılında Rusya ile birlikte bölgeye ortak askeri operasyon bile düzenlemiştir. Bu sebeple Tacikistan'daki radikal gruplar, Özbekistan ile olan ilişkilere zarar vermektedir. Kerimov iç ve dış politikada dinsiz olunmayacağı ama aşırılıklara da karşı olunacağını belirtmiştir (Allison 2008, ss.5-15).

Kerimov dış ve iç siyasette radikal hareketleri tehdit olarak görmüştür. Bu düşüncesi dış politika anlayışına ve Özbekistan'ın diğer devletlerle olan ilişkilerine de yansımıştır. Özellikle Rusya ve ABD'nin radikal gruplara karşı yürüttükleri politikalarda Özbekistan'ın yeri büyük olmakta birlikte Kerimov bu fırsatı ülkesi lehine kullanmaya çalışmış taraflar arasında denge kurmayı denemiştir. Afganistan ile de nispeten kısa bir sınırı bulunmasına rağmen, ikili ilişkilerde pek ilerleme görülmemiş, Afganistan tehdit saçıan ülke olarak görülmüştür. Özbekistan Afganistan'daki Taliban karşıtı unsurları desteklemiştir.¹⁵

Kerimov dönemi Özbekistan dış politikasında siyasi olayları incelediğimizde, yukarıda temas edildiği gibi Andican Olaylarının önemi büyük olduğu görülür. Andican Olayları 12-13 Mart 2005 yılında hükümet karşı direniş olarak başlayan protestolardır. Fergana Vadisi'nde terörizmle suçlanan 23 iş adamının durumunu protesto etmek için gösteriler düzenlenmiştir. Gösteriler sonucunda Andican Hapishanesi, göstericiler tarafından ele geçirilmiştir. Bunun üzerine güvenlik güçleri de sivil halkın üzerine ateş açmıştır. Açılan ateş sonucunda yüzlerce kişi hayatını kaybetmiştir. Kerimov olayların üzerine göstericileri hükümeti devirmek isteyen silahlı radikal gruplar olarak tanımlamıştır (Bıçakçı 2008, s.15).

Olayların uluslararası alanda incelenmesine Kerimov kesinlikle izin vermemiştir. Sadece Londra Üniversitesi'nden Orta Asya uzmanı Şirin Akiner'in bölgede inceleme yapmasına izin verilmiştir. Akiner de yaptığı incelemelerden sonra

“Olaylar, bir kısmı Özbekistan dışından gelen silahlı ve eğitilmiş isyancılar tarafından başlatılmıştır. Dini eğilimlerin güçlü olduğu şehirde halkı yanlarına çekebilmek için isyancılar özellikle Cuma gününü seçmişlerdir. Olayların patlak vermesinde dini ya da sosyo ekonomik talepler geri planda kalmış, daha çok siyasi motif ağırlıklı olmuş, Kırgızistan modelinde bir darbe hedeflenmiştir.” (Akiner, 2005)

açıklamasını yapmıştır. Kerimov'un kimsenin araştırma yapmasına izin vermemesi de uluslararası camia da olayları örtbas etmek istemesiyle şeklinde yorumlanmıştır. Kerimov, özellikle batıdan şiddetli eleştirilere maruz kalmış ve bunun üzerine ABD'nin

¹⁵ Cornell, sam.gov, (<https://www.sam.gov/SAM/filedownload?pdfType=2&duns=872612445>) [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

üssünü kapatmıştır. Dış politikada Çin ve Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. ABD ve batının Özbekistan'la ilgili projeleri askıya alınmıştır. Ülke içinde meydana gelen olay, dış politikada geniş yankı bulmuş ve Özbekistan dış politikasını derinden etkilemiştir.

Kerimov'un Özbekistan'ı bölgesinde lider ülke yapma konusundaki politikalarını uygulamada, elinde büyük kozlar bulunmaktadır. Bu kozlardan birisi de yukarıda işaret edildiği gibi homojen nüfus yapısıdır. Ülke nüfusunun büyük bir kısmın Özbekler oluşturmaktadır. Ayrıca miktar olarak da Orta Asya'daki Türk devletleri arasında en kalabalık nüfusa sahiptir. Bu bağlamda SSCB'nin dağılışı sonrasında 19 milyon 98 bin olan nüfus, 1 Nisan 2019 tarihi itibarıyla 33 milyon 375 bine ulaşmıştır. Yüzölçümü olarak 447,000 kilometrekarelik alanı kaplamaktadır. Hem ekonomik hem de siyasi güç olarak nüfusun kalabalık olması, Kerimov'un hem bu yönde politika uygulamasını sağlamakta hem de eline büyük koz vermektedir. Kendisine rakip olarak gördüğü Kazakistan'da ise durum farklıdır. Kazakistan'da da nüfusun büyük kısmı Kazaklardan oluşmaktadır. Ancak aynı zamanda ülkede yaklaşık dörtte bir oranında Rus bulunmaktadır. Kazakistan'ın bu demografik durumu Rusya etkisinden çıkmasını zorlamaktadır. Özbekistan bu konuda daha serbest davranabilmekte ve Rus karşıtı politikalarını alenen uygulayabilmektedir.

Özbekistan'ın içindeki politik elitin de Özbekistan'ı bölgede lider ülke olarak görmek istemesi, Kerimov'un bölge liderliği politikasında sahip olduğu bir diğer avantajıdır. Bu anlamda Rusya ve ABD gibi güçlü bir yapısı olmasa da bölgesel liderliğe aday olan ihtiraslı bir ülkedir.¹⁶ Ancak bu durum bölgedeki diğer ülkeler tarafından olumsuz bir unsur olarak görülmektedir. Aralarındaki ihtilafların bir sebebi de Özbekistan'ın izlediği bu politikadır.

4.2.2 Askeri İlişkiler

Bağımsızlığını kazandıktan sonra hızla Rusya'dan uzaklaşmaya başlayan Özbekistan, askeri anlamdaki işbirliklerini de azaltmış ve diğer küresel güçlerle yakın ilişki kurmuştur. Rusya da bu uzaklaşmayı önleyecek politikalar izlemeye başlamıştır.

¹⁶ Cornell, sam.gov, (<https://www.sam.gov/SAM/filedownload?pdfType=2&duns=872612445>) [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

Kerimov, Rusya'nın Sovyetlerin hakim olduğu toprakları sahiplenme çabasına karşı çıkmıştır. Bu amaçla Rusya ile yakın ilişki içinde olan bölgedeki önemli işbirliklerinden BDT'nin Sınırların Savunulması Anlaşmasını askıya almıştır. Rusya'nın Tacikistan'a askeri üs kurma konusundaki girişimlerini de her fırsatta eleştirmiştir. Buna karşın bağımsızlığın koşullarından olan askeri gücünü arttırmak için de askeri yapısında reformlar oluşturmaya başlamıştır. Rusya'nın da kendi üzerinde askeri olarak üstünlük kurmasını engellemiştir. Kerimov, Özbek ordusundaki eğitimli asker sayısını arttırmak için çalışmıştır (Sancak, s.156).

Kerimov'un kısmen etkili askeri yapı kurma konusunda da eli güçlüdür. Bu gücün temelinde de Özbekistan nüfusunun homojen yapısı bulunmaktadır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Rusya Özbekistan'a askeri anlamda da yardım etmeyi teklif etmiştir. Ancak Kerimov, bunu, bağımsızlığa zarar vereceği düşüncesi ile reddetmiştir. Uluslararası alanda iktidarını devirmek isteyen silahlı radikal gruplar bulunduğundan savunma yapmak için de güçlü ordu gerekmektedir. Kerimov bu konuda ülkesindeki Özbek yapıya güvenerek milli bir ordu kurmuştur. Dışarıdaki tehlikelere karşı da gerektiğinde büyük güçlerle işbirliği yaparak askeri operasyona onay vermiştir. Böylelikle askeri konuda dış politikada herhangi bir büyük güce kısmen de olsa taviz vermemiştir (Bodur, ss.195-210).

Kerimov, diğer alanlarda olduğu kadar askeri alanda da tam bağımsızlık yolunda harekete geçmiştir. Bağımsızlığın ilk zamanlarında zor görülen bu politika, Kerimov tarafından başarıyla uygulanmıştır. Bunun göstergesi olarak da Andican Olayları sırasında Özbek ordusunu gösterebiliriz. Andican Olaylarında yaklaşık beş yüz kişi hayatını kaybetmiştir. Ülkedeki yetkililer bu olaylarda dış güçlerin ve radikal dış destekli grupların da etkisinin olduğunu söylemiştir. Ancak çıkan isyanlar kısa sürede bastırılmıştır. Bu bastırma da askeri güçle olmuştur. Özbekistan'ın dış politika da askeri anlamda yaptığı hamlelerden birisi de Tacikistan'da artan radikal grupları bastırmak amacıyla yapılan askeri harekattır. Tacikistan bağımsızlığını kazandıktan sonra ülkedeki radikal gruplar da bir nevi daha rahat hareket ortamı bulmuştur. Afganistan'ın da etkisiyle bu gruplar güçlenmiş ve Tacikistan için büyük tehdit oluşturmıştır. Radikal gruplara karşı tavizsiz davranan Kerimov ise, Tacikistan'la olan sınırı dolayısıyla

tehditle karşılaşmıştır. Bağımsızlıktan sonra Rusya'dan ekonomik konular hariç bütünüyle ayrılmaya çalışan Özbekistan, bu tehdit karşısında Rusya ile işbirliği yapma yoluna gitmiştir. Aynı şekilde Rusya da radikal faaliyetleri tehdit olarak gördüğü için işbirliği fikrine sıcak bakmıştır (Bıçakçı, ss.13-19).

Özbekistan milli ordusuyla ve uyguladığı ekonomik politikayla beraber bölgedeki en güçlü devlet olma yolunda ilerlemektedir. Terörizmin Orta Asya'daki merkezi Fergana Vadisi'dir. Bu vadi azımsanmayacak ölçüde Özbek nüfusu barındırmaktadır. ABD'li yöneticiler, terörist faaliyetleri birlikte yenme konusunda en iyi bölgesel ortak olarak Özbekistan'ı görmektedir.

Rusya ile ortak tehdide karşı birleşme, 1998 yılında biraz daha ileri giderek, "Ortak Savunma Anlaşması"na kadar gitmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi Rusya'nın o zaman ki lideri Boris Yeltsin, Kerimov'la görüşerek, iki devletten birinin saldırıya uğraması halinde diğerinin yardıma geleceği konusunda anlaşmaya varmıştır. Bu konuda da iki devlet arasında anlaşma imzalanmıştır. Buradan hareketle Kerimov'un tavizsiz şekilde bağımsız politika izlemesi ve Rusya'dan giderek uzaklaşmasının yanı sıra ülke güvenliği gibi konularda iş birliği yapmaktan çekinmediği sonucuna varabiliriz (Erhan 2004, s.135).

Kerimov, Rusya ile birlikte güvenlik problemini çözmek amacıyla hareket etmesi dışında BDT'nin etkisinin çok fazla artmasına karşı çıkmıştır. Özbekistan'ın BDT'ye karşı tavır aldığı bu dönemde batılı güçlerin bölgeye müdahalede bulunduğunu görüyoruz. Kerimov da denge siyaseti izleyerek ABD ile askeri alanda bazı yakınlaşmalara gitmiştir. Özbekistan'ın ABD ile olan askeri ilişkileri 20. yüzyılın sonlarına doğru giderek artmıştır. Özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra bu işbirliği giderek artmıştır. Kerimov'un 11 Eylül saldırılarından sonra ABD ile her türlü yardımı yapacağını söylemesi bölge tarihini etkileyen önemli olaylardan birisi olarak görülmektedir (Ülkü 2002, s.14). Askeri ilişkiler kısa sürede hızla artmış ve saldırılardan bir hafta sonra Özbekistan ABD'nin Afganistan'a saldırısında kullanmak üzere hava üssü açabileceğini duyurmuştur. Buna karşın ABD de teklife olumlu yanıt

vermiş ve askeri üs açılarak Taliban'a karşı askeri harekat düzenleneceğini duyurmuştur (Bıçakçı, s.9).

Kerimov'un ABD ile olan ilişkilerini 11 Eylül'den sonra arttırmasının tek yönlü bir amacı yoktur. Kerimov böylelikle Orta Asya'da etki alanını genişletmek isteyen Rusya'ya mesaj vermiş ve ABD'den askeri alanda destek görmüştür. Ayrıca ABD'nin Afganistan'da Taliban ile savaşı, Taliban'ı tehdit olarak algılayan Özbekistan'ın da işine gelmektedir. Böylelikle Özbekistan çok yönlü kazanç sağlamış olmaktadır.

ABD, Özbekistan ile anlaştıktan sonra Hanabad üssünü kullanmaya başlamıştır. Yukarıda zikredildiği gibi aynı zamanda Özbekistan'a 500 milyon dolarlık ekonomik yardımda bulunmuştur. ABD yönetimiyle kurulan yakın ilişki dolayısıyla, ABD'li yöneticiler, Özbekistan'daki demokrasi ve insan hakları konularındaki ihlalleri görmezden gelmiştir. Özbekistan Dünyaya daha farklı tanıtılmaya başlanmış ve yatırımcı çekilmeye çalışılmıştır. Kerimov böylelikle dış politikada askeri alanın yanı sıra ekonomik olarak da kazanç sağlamıştır. Ülkesinin uluslararası alandaki saygınlığını da arttırmıştır (Abdurasulov 2009, s.169).

Özbekistan'ın dış politikadaki askeri anlamda Rusya'dan uzaklaşması ve ABD ile yaklaşması, sadece BDT'nin askeri uygulamalarına katılmayı reddetmekle kalmamıştır. O dönemde BDT, Rusya'nın, her büyük güç gibi, zengin Orta Asya coğrafyasındaki enerji kaynakları üzerinde etkisini arttırmasına yardımcı olup, Rusya tarafından desteklenmekteydi. Özbekistan BDT'ye birçok alanda karşı çıkmıştır. Özbekistan da BDT'ye olan tavrından dolayı Batı ile olan ilişkilere ağırlık vermiştir ve GUUAM oluşumun içine girmiş ve oluşumun ismi GUUAM'a evrilmiştir. Kerimov'un, ABD ile olan ilişkilerini geliştirecek olan GUUAM'la ilişkilerini geliştirmesi, Rusya'nın bölgedeki çıkarlarını tehdit ettiği için tepkisini çekmiştir. Rusya Türkistan coğrafyasında KGAÖ'yü tasarlamış ve bölgede etkinliğini arttırmak için ülkeleri projesine dahil etmeye çalışmıştır. Ancak bölgede varlığını gösteren ve ABD'nin projesi olarak görülen GUUAM'a Özbekistan'ın dahil olması, Kerimov'un dış politika anlamındaki düşüncelerini göstermektedir. Özbekistan'ın GUAM'a dahil olduğu dönemin Rusya'nın BDT'nin ortak güvenlik anlaşmasını imzalayacağı döneme denk

gelmesi de, Rusya'ya verilen bir mesaj olduğu görüşünü doğurmuştur. Böylelikle BDT içerisinde, biri Rus biri ABD yanlısı iki grup ortaya çıkmıştır.¹⁷

GUUAM örgütü bir bakıma güvenlik ve askeri konularda batıya yönelme eğilimindedir. Kerimov da bu örgüte üye olarak, dış politikadaki tavrını göstermiştir. Kerimov bu örgüte üye olarak Rusya'nın bölgesel politikalarını büyük oranda etkilemiş ve değiştirmesini sağlamıştır. ABD kendisinin bölgede etkinliğini arttıran GUUAM örgütüne mali ve askeri desteği de eksik etmemiştir. Böylelikle bölgedeki çıkarlarını sürdürmeyi başarmıştır. Ancak ABD'nin bu konudaki gücü 2005 yılından sonra giderek azalmıştır. Çünkü bu tarihten sonra Kerimov ABD'den uzaklaşma politikası uygulamaya başlamıştır (Purtaş 2011, s.203).

2005 yılındaki Andican Olayı, Kerimov'un dış siyasette farklı politikalar izlemesine yol açmıştır. Kerimov, Andican olayını kendi egemenliğine yapılan saldırı olarak görmüştür. Bu konuda ABD'yi de suçlu ilan etmiştir. Yaşanan olay ertesinde 2005 yılının nisan ayında GUUAM örgütünden ayrılmış ve örgüt yeniden GUAM haline gelmiştir. Özbekistan için bundan sonra Rusya ile yakınlaşma dönemi başlamıştır. Andican olayının ertesinde Kerimov ve Rusya devlet başkanı Putin bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Müttefik İlişkiler Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma Rusya'ya, Özbekistan'ın saldırıya uğraması halinde askeri olarak savunması yükümlülüğünü getirmektedir. Bunun anlamı ise 2005 yılından itibaren Özbekistan dış politikasının yeni bir değişime girdiğidir (Sarı ve Alpay 2010, s.530).

Özbekistan bölgesel ve küresel güvenlik tehditlerine karşı 1996 yılında Rusya ve Çin'in öncülüğünde oluşturulan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ye 2001 yılında katılmıştır. Bölgesel ve küresel konulardaki hedefleri bakımından bu örgüt: "Üye devletler arasında karşılıklı güven ve komşuluk; politika, ticaret, ekonomi, araştırma, teknoloji ve kültürün yanı sıra eğitim, enerji, ulaştırma, turizm, çevre koruma ve diğer alanlarda etkin işbirliğini teşvik etmek; bölgede barışı, güvenliği ve istikrarı korumak ve sağlamak için

¹⁷ Cornell, sam.gov, (<https://www.sam.gov/SAM/filedownload?pdfType=2&duns=872612445>) [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

ortak çaba göstermek; demokratik, adil ve rasyonel yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzen kurulmasına doğru ilerlemek.”¹⁸

Askeri olarak yapılan anlaşmanın Rusya için faydası da, Özbekistan’ın jeopolitiğinden yararlanmaktır. Bu amaçla Putin de Özbekistan ile olan ilişkilerine önem vermiştir. Rusya Eski Başbakanı Mihail Yefimovich Fradkov, Rusya ile Özbekistan müttefiklik anlaşması imzalandıktan sonra Özbekistan hakkında müttefik iki ülkeden de öte açıklaması önemlidir. Bu açıklamayla beraber Özbekistan-Rusya ilişkilerinin büyük oranda geliştiğini söyleyebiliriz. Zaman zaman dış politikadaki Rus-Özbek ayrımından sonra ikili ilişkilerde soğuma meydana gelse de askeri anlamda herhangi bir büyük değişiklik görülmemiştir. Rusya’nın 2010 yılından sonra bölgesel konular da Özbekistan aleyhine tutum sergilemesi üzerine Kerimov, tepki olarak KGAÖ’nün askeri tatbikatına katılmamıştır. Ancak bu dönemde tekrar ABD ile önemli bir yakınlaşma görülmemiştir.¹⁹

4.2.3 Ekonomik İlişkiler

Bir ülkenin ekonomik durumu, başta bağımsızlığı olmak üzere bölge liderliği gibi pek çok alanı etkilemektedir. Dolayısıyla Kerimov’un ekonomi politikalarının Özbekistan dış politikasında önemi büyüktür. Özbekistan’ın ekonomik durumunu incelediğimizde genelde tarım, maden ve enerji kaynaklarının önemli olduğunu görürüz. Maden olarak altın üretimi Özbekistan’da yaygındır. BDT içerisinde Rusya’dan sonra ikinci en çok altın üreten ülke konumundadır. Özbekistan ayrıca altın rezervi olarak da Dünyanın en zengin altıncı devletidir. Uranyum üretiminde de Özbekistan Dünya sıralamasında önemli bir yere sahiptir. Bu maden yataklarının yanı sıra enerji konusunda doğalgaz, petrol ve kömür alanında Orta Asya’daki devletler arasında en çok paya sahip olan ülkelerden birisidir. Orta Asya’da üretilen petrolün yüzde 30’u, doğalgazın yüzde 40’ı ve kömürün yüzde 55’i Özbekistan topraklarında bulunmaktadır (Merdanoğlu, mfa.uz). Tarım alanında ise pamuk üretiminde Dünyanın lider ülkeleri arasındadır. Yaklaşık olarak Dünya pamuk üretiminin yüzde 20’si Özbekistan’da yapılmaktadır (Birsal 2006, s.62).

¹⁸ sectsco.org, (http://eng.sectsco.org/about_sco/), [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

¹⁹ eurasianet.org, (<https://eurasianet.org/region/uzbekistan>), [Erişim Tarihi: 01.11.2019].

Sovyetler Birliği döneminde, birlikteki ye devletlerin temsilcilerinin bulunduğu “Devlet Planlama Teşkilatı” kurulmuştur. Sovyetlerdeki cumhuriyetlerin tarımdan sanayiye, ekonomik planlamalarına kadar birçok alanda bu teşkilatın etkisini görebiliriz. Bu konuda yapılan bütün planlamalarda, ye cumhuriyetlerin kendi kendine yetecek ekonomik durumu yerine, birbirine muhtaç olacak şekilde ekonomik düzen ve sistem oluşturulmuştur. Sovyetler Birliği, Türkistan coğrafyasındaki kaynakları kendi smrebileceği şekilde dizayn etmiştir. Bunu sağlamak için ulaşım ağları kurmuş, ekonomi ile ilgili alanlara Rus vatandaşlar yerleştirilmiştir. Sovyetler Birliği sınırları içindeki sanayi kuruluşları Slav milletlerin olduğu bölgelerde inşa edilmiş ve Türk Cumhuriyetleri bu imkandan yoksun kalmıştır. Dolayısıyla birlik içinde diğer Türk cumhuriyetleri ile Özbekistan ekonomik anlamda diğer üyelerin gerisinde kalmıştır. Sovyetlerin bu ekonomi politikası, şüphesiz ki bağımsızlık sonrası Türk cumhuriyetlerinin ekonomi politikalarını etkilemiştir.

Özbekistan üzerinde yıllar boyunca Rus etkisi bulunmuştur. Bunun anlamı ekonomik hayatta da Rus ekonomik politikalarının uygulanmasıdır. Sovyetler Birliği zamanında ise komünizm ideolojisi çerçevesinde ekonomik hayat oluşturulmuştur. Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra bu çerçeveden çıkmak istemiştir. Ancak bu durum ekonomik dengenin neredeyse tamamen değişmesi anlamına geldiğinden, ekonomik anlamda sıkıntılı dönemleri beraberinde getirmektedir. Kerimov bu durum karşısında ekonomiyi geliştirecek ve aynı zamanda bağımsız kalmasını sağlayacak reformlar yapmaya başlamıştır. Bu yolda komünizmde yeri olmayan zelleştirme ve serbest piyasa ekonomisi uygulanmaya başlanmıştır.

1994 yılından itibaren Özbekistan, kamu kuruluşlarında özelleştirmeye büyük oranda izin vermiştir. Komünizm döneminden kalma fiyat üzerindeki devlet kontrolü de kademeli olarak azaltılmıştır. 1993 yılında ise Rusya etkisinden çıkmak amacıyla yerli para birimi kullanılmaya başlanmıştır (DEİK, s.5). Komnizmden çıkan diğer ülkelere nazaran Özbekistan, Kerimov’un politikalarıyla beraber ekonomik anlamda kş yaşamadan durumu atlatabilmiştir. Özbekistan gibi diğer örneklere baktığımızda ekonomik hayatla beraber sosyal hayatta da kş yaşayan Romanya gibi ülkeleri görebilmekteyiz. Ancak bu durum Özbekistan için geçerli olmamıştır. Bunda tabii ki

devletlerin içinde bulunduğu konum da etkili olmuştur. Kerimov ekonomik politikaları uygularken, yavaş yavaş serbest piyasa ekonomisine geçmeyi planlamıştır. Aksi durumda hazır olmayan ülke ekonomisinin çökebileceğini düşünüyordu (Birsell 2005, s.61).

Kerimov ülkesinin ekonomi politikasını belirlerken, enerji alanında da milli politika olması gerektiğine inanıyordu. Bağımsız bir ülke, enerji kaynaklarını kullanma konusunda da bağımsız olmalıydı. Ayrıca ülke ekonomisi, kendi kendine yetebilecek düzeyde olmalıydı. Kerimov bu amaç doğrultusunda, ülke genelinde altı yüz mile varan boru hattı projelerini, bir yıl gibi kısa sürede tamamlamıştır. Ülkesine batılı yatırımcıların gelmesi için uğraşmıştır. Sovyet döneminden kalma özellik olarak devletin iletişim, ulaşım gibi alanlarında Rusların hakimiyetini ortadan kaldırmaya çalışarak, Alman ve Fransız şirketleriyle anlaşma yapmıştır. Siyasi ve askeri alanda olduğu gibi Kerimov, ekonomik alanda da Rusya'nın çıkarlarına ters ve cesur politikalar izlemiştir. Sovyetler Birliği zamanında ülkesinden çıkan doğalgazın fiyatını Moskova belirlemekteydi. Kerimov, doğalgazın iç piyasaya akışını sağlamak ve Moskova'nın fiyat belirleme gücünü kırmak gibi hamleler yapmıştır. Ayrıca doğalgaz satış noktalarını da özelleştirmiştir. Yabancı sermayenin de ülkeye gelmeye başlaması ile beraber, Rus etkisi büyük oranda kırılmaya başlamıştır. Yabancı yatırımların da ülkeye gelmesinde şüphesiz ki Kerimov'un ekonomi politikalarının etkisi vardır (Birsell, ss.62-67).

Çin'in bölgeye olan ilgisini Özbekistan açısından incelediğimizde ise Kerimov'un dengeleme politikası kapsamında ABD'ye alternatif olarak Çin'e yaklaştığını görürüz. Özellikle 2005 yılındaki Andican Olayları sonrasında ABD ile olan ilişkilerin gerilemesi, Çin ile olan yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Buradaki önemli nokta ise Çin'in o zamanlarda ABD'ye net karşıt hamle olarak görülmemesi için ağırdan aldığı söylenebilir. ABD ile aranın açıldığı bu dönemde Kerimov, Çin'e ziyaret düzenlemiştir. Burada Çin ile petrol anlaşması imzalanmış ve ilişkileri daha çok arttırma yolunda anlaşma yapılmıştır. Kerimov'un o zamanda Çin'i güvenilir dost olarak tanımlaması önemlidir.

Kerimov'un Özbekistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra ekonomik ilişkiler dışına birçok alanda Özbekistan'ı çektiğini belirtmiştik. Ancak ŞİÖ bu kapsamın dışında tutulmuş, Kerimov ekonomik ilişkilerinde Rusya ve Çin ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. 2003 yılından sonra Özbekistan, kendi ülkesinde de Çin'dekine benzer altyapıyı kurulması için Çin'deki fuarlara katılması yolunda çalışmalar yapılmıştır (Birsell, s.184).

Kerimov her alanda bağımsız bir Özbekistan için çalışırken ve ülkesini diğer ülkelerin etkisi altına girebilecek kuruluşlardan uzak tutarken, ekonomik anlamda ŞİÖ'nü bu ayrımın dışında tutmuştur. ŞİÖ'yü ülke ekonomisi için gerekli görmüştür. Çünkü kaçakçılık ve terörist eylemlerin varlığı Özbekistan'ı ekonomik anlamda etkileyeceği düşüncesi hakimdi. (Karaca 2004, s.204). Özbekistan önce birliğin dışında kalmış ancak bölgede artan terör tehdidi ve ŞİÖ'nün ekonomik olarak da üye ülkelere fayda sağlaması üzerine birliğe katılmayı seçmiştir.

4.2.4 Dini Politikalar

1991'den 2017'ye kesintisiz olarak Özbekistan'da iktidarda olan 1938 doğumlu Cumhurbaşkanı İslam Kerimov Sovyet döneminde Özbekistan Birlik Cumhuriyeti Devlet Planlama ve Finans Dairesi'nde kariyerine devam ederken 1989 yılında Özbek Komünist Partisi'nin Genel Sekreteri olmuştur. 1990'da Özbekistan Üst Sovyeti Başkanlığına seçilmiş, aynı zamanda Merkezi Sovyet Polit büro üyesi olmuştur. Geçmiş kariyeri halk tabanındaki desteği kendisini 1991 sonrasında artan oranda Müslüman kimliği ile ortaya koymaya çalışan Kerimov'un "Müslüman kimliğine" yönelik şüphe oluşmasına neden olmaktadır. Hanks'ın vurguladığı üzere, stratejik olarak şahsı hakkında dinle ilişkileri sorunsuz bir lider imajı oluşturmaya çalışan Kerimov, gerçekten de 1991'den bu yana konuşma metinlerinde sıklıkla Kuran'dan alıntılar yapmakta, biçimsel İslami öğelere önem atfetmekte ve bunu kamuoyu ile paylaşmakta, dahası Hacca gitmek gibi müteaddiyin halkın hoşuna gidecek İslami vurgulara gönderme yapmaktadır. Kerimov'un bu yaklaşımı, giderek dindarlaşan Özbekistan'daki kamuoyu beklentileriyle örtüştüğü oranda doğru bir siyaset olarak yorumlanmalıdır. Görünüşte devlet destekli resmi İslam çerçevesinde cami sayısı artmakta, Arapça ve İslami ilimler

konusunda eğitim alan öğrenci sayısında da artıştan söz edilmektedir (Hanks 2007, ss.215-216).

1991’den bu yana ulus kimliği inşa etmeye çabalayan Özbekistan hükümeti, Sovyetler Birliği döneminde yapay olarak oluşturulmuş olan Özbek kimliği ve bu kimlik etrafında vücut bulmuş Özbek devletinin kimliğini devlet eliyle desteklemeye ve yerleştirmeye çabalamaktadır. Dinsel kimlik, adı her ne kadar açıkça telaffuz edilmese de, bu bağlamda öne çıkmaktadır. Kerimov’un bilinçli olarak adını koymadan, sadece “maneviyat” olarak dillendirdiği İslam, devlet eliyle yukarıda da altı çizildiği üzere “resmi İslam” şeklinde öne çıkarılmaktadır. Ancak devlet kontrolü dışında din eğitimi verilmesi, devletin din görevlileri haricinde İslami kılık kıyafetle kamusal alana çıkılması vb. birçok konuda devletin katı kısıtlamaları, din özgürlüğü skalasında Özbekistan’ın hâlihazırda ciddi antidemokratik uygulamaları olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu devlet kontrolü, devlet dışı dini akımların radikalleşmelerine ve kendilerini hukuk dışı yollardan ifade etmelerine neden olabilmektedir. Diğer Orta Asya devletlerinde de görüldüğü üzere, devlet aygıtı istihbari faaliyetlerini din alanında yoğunlaştırmaktadır.

İslam’ın siyasallaşması konusuna odaklanan bu yaklaşım biçimi, terörizm ile savaşı gerekçe olarak kullanarak dini alanı kontrol etmeye çalışmakta, İslamcı aktivistleri baskıcı yöntemlerle takibata almakta, bunun sonucu olarak da daha fazla İslamcı radikalizme neden olmaktadır (Seifert 2012, s.15). Dahası, bu yöntem seküler bir demokratik temel düzeni kabul edebilecek mülayim ve ılımlı İslami hareketleri de radikalleştirmekte, böylece aslında kendilerince takip edilmekte olan çıkarlara da hizmet etmemektedir.

2005 yılında yaşanan Andican olaylarından sonra Kerimov yönetimi siyaseten ve toplumsal olarak bir dizi katı tedbirler almıştır. Bu tedbirler daha çok dini konulardaydı. Zira Andican olaylarını başlatan Ekremiler adında iş adamlarının başını çektiği radikal teröristler olduğu iddia edilen bir grubun yargılanmasına karşı halkın yaptığı protesto gösterileriydi. Bu olaylarda devlet güçleri sivil halkın üzerine silahlarla ateş açmıştır. Neticede Özbekistan yönetiminin bildirdiği rakamlara göre 187 kişi, Özbekistan Ulusal

Güvenlik Kuvvetleri'nden firar eden bir görevli ise ölü sayısının yaklaşık 500 olduğunu iddia etmiştir. Bu olaylar bağımsız Özbekistan'daki en kanlı olaylardır. Türkiye dâhil birçok ülke insan haklarını ihlal ettiği için Kerimov'u kınamıştır. Ancak Kerimov'un bu kınamaya cevabı ülkede kapsamlı katı tedbirler alma şeklinde olmuştur. Bu tedbirler kapsamında 18 yaşından küçüklerin, kadınların camiye girmesi ve Kuran öğrenmesi, toplu şekilde Kuran okumak ve mevlit merasimi yapmak, kız öğrencilerin başörtüsü ile üniversitelere girmesi, dini eğitim veren okullar, erkeklerin sarık, cüppe ve şalvar giymesi, gençlerin sakal uzatması yasaklanmıştır. Ayrıca Ramazan ayında toplu iftarların ve öğrencilere camide teravih namazı kılma suç kabul edilmiştir. Özbekistan'da doğum evlerinde görev alanlara da başörtüsü yasağı getirilmiştir. Daha önce de farklı şehirlerde semt pazarlarında satıcılara başörtüsü yasağı uygulanmıştır.

İslam Kerimov askeri alanda güçlü bir ordusunun bulunması Özbek toplumunun ağırlıklı olarak homojen bir yapısının olması gereği idi. Ayrıca Timur'dan kalan askeri savaşçılık mirası da savaş kültürünün askerlerde bulunması Kerimov'un askeri alanda elini güçlendirmiştir. Tam bağımsız bir devlet olabilmek için askeriye'nin gücünün etkisinin oldukça fazla olduğunun bilincinde olan Kerimov askeri yapılanma ve örgütlenme ile ilgili olarak yeni stratejiler geliştirmiş ve askeriye'nin içinde olan sivil kuruluşları tasfiye etme süreci başlatmıştır. Askeri alanda stratejilerini geliştirdikten sonra Kerimov Rusya'dan uzaklaşmaya başlamıştır. Fakat bu uzaklaşma çıkarları unutmamaları anlamına da gelmiştir. Rusya ve Özbekistan için ortak tehdit olan radikal gruplara karşı yapılan askeri harekette birlikte hareket etmişlerdir. Kerimov ortak tehditlere karşı olarak uluslararası sistemin gereği olarak Rusya ile hareket etmiş ve ulusal güvenliğini sağlamayı amaçlamıştır.

Kerimov'un Tacikistan müdahalesinde Çin ile aynı tarafta olması ortak tehdit kavramı ile açıklanmaktadır ve Çin ve Özbekistan'ın karşılıklı etkileşim sonucunda ortak tehdide karşı hareket etmesi de neorealizm'de bilardo topu örneği ile açıklanabilir.

Tablo 4.1: Kerimov Dönemi ve Küresel Güçlerin Etkileşimi

İslam KERİMOV	RUSYA	AB	ÇİN	ABD
ASKERİ	-Rusya'dan uzaklaşmıştır. -BDT Antlaşması askıya alındı. -Tacikistan'a Ortak Harekat düzenlenmiştir. - Radikal örgütlerin genişlemesini engellemek amacı ile.	-Askeri olarak çok fazla etkileşimde bulunulmamıştır.	-Tacikistan müdahalesinde Çin'den kısmen destek alınmıştır.	-Radikal hareketlere karşı hareket etmek. -Andican olaylarında ABD'nin suçlu ilan edilmesi -Kuruluş aşamasında yakınlaşılması
SİYASİ	-Tam bağımsız bir siyasi hayatı olan devlet isteyen Kerimov Rusya'dan uzaklaşmış ABD ve Çin ile ilişkilerini geliştirmiştir. -Siyasi alanda Rus düşüncesinin tamamen kaldırılmasını istemesi ve görevde bulunan Rusların sınır dışı edilmesi bu durumu kanıtlar nitelikteydi.	-Siyasi alanda AB'nin kendisine olan yaklaşımına tereddütlü yaklaşmış, sadece ekonomik yardım konularında anlaşmalar sağlanmıştır.	-Rusya'dan uzaklaşmış olması Özbekistan'ın zengin kaynaklarının da olması Çin'in dikkatini çekmiş ve diplomatik olarak ilişkiler yoğunlaştırılmıştır. - Şangay İşbirliği Örgütüne katılmış ve Çin ile olan ilişkilerin gerekli olduğunu savunmuştur	-Rusya'dan uzaklaşan Özbekistan'ın bulunduğu durumdan faydalanmak amacı ile diplomatik olarak Özbekistan'a yaklaşmıştır. - Andican olaylarına kadar ilişkileri iyi olmuştur.
EKONOMİ	-Rusya ile birlikte altın üretiminde ortak hareket edilmiş fakat Kerimov kaynakların kullanımında tamamen milli politikaları ön plana sürmüştür.	-AB Birçok yardım yaparak bölgeyi kendisine bağımlı hale getirmeyi amaçladı. -TACİS Projesi zengin kaynakları kontrol altına almak amacı ile yapılmıştır. - Fakat TRACECA uygulama alanına girmiştir	-Bölgesel ve küresel güvenlik sorunların bir tehdit olmaktan çıkarılması için girişimler ve ekonomiye yansımaları.	-Andican olayları sonrasında Özbekistan ve ABD ekonomik ilişkileri gerilemiştir.

Kuruluş aşamasında Özbekistan askeri alanda yardım almayı amaçlayarak ABD ile yakınlaşmış ve bölgedeki radikal örgütlere karşı ortak hareketler düzenlenmiştir. ABD, 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra Hizb ut-Tahrir ve Özbekistan İslam Hareketi gibi grupları hedef alan Özbekistan'ı, El Kaide ve komşu Afganistan'daki Taliban'la mücadelede stratejik bir müttefik olarak görmeye başladı. Bu birliktelik Andican olaylarına kadar sürmüştür. Bu olaylardan sonra iki ülke arasındaki askeri iş birliği de sona ermiştir (Güler, ss.185-198).

Kerimov döneminde siyasette tam bağımsız ve güçlü bir devlet kontrol mekanizması olan bir yapı kurulması amaçlanmıştır. Rusya'dan uzaklaşan Kerimov Çin ve ABD'ye yakınlık göstermeye başlamıştır. Siyasi alanda görevli olan Rusların siyasetten uzaklaşmasını istemiş ve yeni bir ulus kimlik inşası oluşturmayı amaçlamıştır. Bu düzende Özbeklerden oluşacak bir topluluğun tam bağımsız bir devletin kurulmasını sağlayacağına inanılıyordu. Kerimov AB'nin siyasi alanda kendisine olan yaklaşımlarına tereddütle yaklaşmış ve samimi bulmamıştır. AB'nin bölgedeki zengin kaynakların kullanımı ile ilgilendiğini düşünmüştür.

Kerimov ekonomik olarak bağımsız olmanın devletin egemen olması ile doğru orantılı olacağını savunuyordu. Bu nedenle ekonomik ilişkilerinde zengin kaynaklarını kendi ülkesinin kullanacağını ve ulusal çıkarlara bağlı olarak ticaret yapılacağını söylüyordu. Rusya'dan ekonomik ilişkiler konusunda uzaklaşmış ve zengin kaynaklarda milli bir politika benimsemiştir. AB'nin TACİS projesine de tereddütlü yaklaşmış ve hiçbir zaman ekonomik politikalarında milli görüşü terk etmemiştir. TRACECA projesinde yer almıştır.

5. SONUÇ

Avrasya kıtasında jeopolitik olarak son derece önemli bir konuma sahip olan Özbekistan sahip olduğu tarih, kültürel değerler ve nüfus ile uluslararası politikada adından sıkça söz ettirmektedir. Gerek bölgesel gerekse küresel güçlerin bölge dinamikleri bağlamında Özbekistan'ın önemini üst düzey tutmaları Özbekistan'ın da dış politikasına yansımış ve karşılıklı çıkarların sağlanması için siyasi, ekonomik ve askeri ilişkiler masaya yatırılmıştır.

Yapılan bu çalışmada dış politika teorileri bağlamında Kerimov dönemi dış politikalarında küresel güçlerin etkisi ve küresel güçlerin Kerimov Özbekistanı ile olan ilişkilerde Kerimov'un etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ilk olarak giriş kısmı ve çalışmanın amacı, metodu incelenmiştir. Amaca uygun olarak karar alıcı konumunda bulunan Kerimov zaman zaman politikalarında keskin manevralar yapmış ve küresel güçler ve hükümetlerarası kuruluşlarda ülkesinin konumunu iyileştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda bağımsızlık sonrası Özbekistan'da ilk olarak kimlik inşasına önem veren İslam Kerimov dış politikasında bağımsız olmayı hedeflemiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilk olarak dış politika stratejileri incelenmiştir. Kerimov döneminin dış politikasında hangi strateji ve ideolojilerin olduğunun tespit edilmesi amacı ile, tarafsızlık, izolasyon, bağlantısızlık ve ittifak oluşturma bileşenleri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünün ikinci kısmında ise dış politikada karar alma süreçleri ve karar alma süreçlerinde etkili olan faktörler incelenmiştir. Kerimov dönemi karar alıcıların süreçlerinin anlaşılabilmesi ve yorumlanabilmesi için çalışmada bu bölüm incelenmiştir. Çalışmada ikinci bölümün son kısmında öncelikli olarak Mackinder'in Kara Hakimiyet Teorisi işlenmiştir. Daha sonra Brzezinski'nin satranç tahtası modeli ve son olarak Huntington'un medeniyetler çatışması modeli değerlendirilmiştir. İncelemeler sonrasında İslam Kerimov döneminde sert politika değişiklikleri gözlemlenmiştir. Bunun sebepleri arasında Rusya'nın yakın çevre politikası, ABD'nin bölgeye nüfuz etmek istemesi, AB'nin ekonomik temelli

yaklaşması ve Çin'in ekonominin yanında güvenlik odaklı yaklaşması karşısında İslam Kerimov'un tarafızlık, izolasyonizm ve bağlantısızlık stratejilerini benimsemesinden daha çok kısmen ittifak kurma yer almıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Özbekistan'ın tarihsel süreç içerisindeki yeri ve jeopolitik konumu incelenmiştir. Daha sonra bağımsızlık döneminden sonra Kerimov dönemi ile birlikte Özbekistan'ın değişimi bu bölümde incelenmiştir. Sonuç olarak bağımsızlık sonrası İslam Kerimov yönetimindeki Özbekistan siyasi anlamda bağımsız, dönemin koşullarına göre, güvenlik eksenli hareket etmiştir. Askeri anlamda bağımsızlık, güvenlik ve ittifaklarla ilişkilere özen göstermiştir. Ekonomik anlamda yönetimden taviz vermeksizin hareket etmeye çalışmıştır. Aynı zamanda ekonomik ilişkiler için de güvenliği ön planda tutmuştur. Bunun en somut örneği de askeri bir birleşim olan ŞİÖ'ne katılmasının en büyük sebepleri arasında uluslararası terörizm, sınır kaçakçılığı ve organize suçlar önlenmesi yer almaktadır.

Dolayısıyla İslam Kerimov'un liderlik anlayışıyla paralel olarak politikalarındaki keskinliğin sebebi bağımsızlıktan taviz vermek istememesinden kaynaklanmaktadır. Siyasi, askeri, ekonomik ve dini politikalarında görülen ortak unsur bağımsızlıktır.

Bu bağlamda devletlerin “dış politika stratejileri” ve “karar alma yaklaşımı”na ek olarak belirlenen jeopolitik teoriler ışığında Özbekistan'ın küresel güçler açısından önemi ve Özbekistan'ın küresel güçlere karşı siyasi, ekonomik ve askeri politikaları ele alınmıştır. Kerimov yönetimindeki Özbekistan politikaları genellikle Rusya Federasyonu ve ABD arasında gidip gelse de zaman zaman AB ve Çin'le de ilişkileri geliştirmeyi amaçlamıştır. Fakat Kerimov'un ve güvensiz mizacı iç politika da olduğu kadar dış politikaya yansımıştır.

Sonuç olarak Kerimov döneminde küresel güçlerden bağımsız ve ulusal güvenliğe dayalı realist politikalar geliştirmeye gayret etmiştir. Kerimov ilk olarak bu şekilde davranması gücü elinde bulundurarak tam bağımsız Özbekistan'ı kurmayı amaçladığını göstermektedir. Daha sonra devletler ile etkileşimini geliştiren Kerimov ekonomik, askeri iş birlikleri geliştirerek dış politikada “kazan-kazan” düşüncesine kaydığı tespit

edilmiştir. Fakat belirtmek gerekir ki Kerimov'un politika değişiklikleri aşırı uçlarda seyretmiştir. Bunun nedenleri arasında küresel güçlerin faaliyetleri ve Kerimov'un liderlik anlayışı yer almaktadır.

Teoriler bağlamında Kerimov'un ilk olarak realist davranarak gücü elinde toplaması ve daha sonra neorealist tavrı ile ülkesini geliştirmesi dış politikada rasyonel tavrı olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

Abdurasulov, M. Y. *Basın Özgürlüğü Kavramı: Özbekistan'da Sscb ve İslam Kerimov Dönemi Basın Rejimlerinin Karşılaştırılması* (Doctoral Dissertation, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı).

Akiner, S. (2005). *Violence in Andijan, 13 May 2005: An Independent Assessment*. Johns Hopkins University.

Avcı, E. (2018). *Değişen Dünyada Değişen Özbekistan*. Bilgesam.

Aydin, M. (2000). *New geopolitics of Central Asia and the Caucasus*. Ankara: Center for Strategic Research.

Aydoğan Taner Aydoğan- Bilen İsmail, (2000) “İslam Kerimov İdeal Nesil Arzusu”, Haz., Mega Basım, İstanbul

Baksha, M. W. (2002). The prospect of beekeeping of upland farming system in the CHT. *Farming Practices and Sustainable Development in the Chittagong Hill Tracts*. CHTDB, Govt. of Bangladesh and VFFPIC, Swiss Agency for Development & Cooperation, Chittagong, 221-228.

Bıçakcı, S. (2008). “Andijon’da Nima Bo’ldi?”: Özbekistan’da Terör, Güvenlik ve Demokrasi. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, (06), 1-17.

Birsel, Haktan (2005). *Gizli Çember ve Özbekistan*, İstanbul, IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

Bodur, H. E. Orta Asya'da Militan İslamcı Hareketler ve Vahhabilik. *Dini Araştırmalar*, S, 20, 20.

Brzezinski, Z. (2010). *Büyük Satranç Tahtası*. İstanbul: İnkilap Kitabevi.

- Cohen, A. (1997). *US Policy in The Caucasus and Central Asia: Building a New " Silk Road" To Economic Prosperity*. Heritage Foundation.
- Couloumbis, T. A., & Wolfe, J. H. (1986). *Introduction to International Relations*. Prentice-Hall.
- Deutsch, K. W., & Foltz, W. J. (Eds.). (1966). *Nation-Building*. Atherton Press.
- Efegil, E. (2004). *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*. Gündoğan Yayınları.
- Gömeç, S. (2006). *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara.
- Gönlübol, M. (1978). *Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar, Kurumlar*, International Politics: Principles, Concepts and Institutions.
- Güler, N. Özbekistan Dış Politikasında Dönüm Noktası: 11 Eylül. *Stratejik Analiz*.
- Huntington, S. P., & Çatışması, M. (2001). Derleyen: Murat Yılmaz. Vadi Yayınları, Ankara, Ekim.
- Huntington, Samuel. 2004. *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzenin Yeniden Kurulması* (C. Soydemir, Çev.): İstanbul: Okyanus.
- Kamalov, İ. (2008). *Moskova'nın Rövanşı: Putin Dönemi Rus Dış Politikası*. İstanbul, Yeditepe Yayınevi.
- Kelman, H. C. (1965). *International behavior: a sociopsychological analysis*.
- Kılıçoğlu, E., "Özbekistan'ın Siyasi ve İktisadi Yapısı" (Tarihi Bir Yaklaşım), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Yedi Tepe Üniversitesi, İstanbul, 1999, S.24.
- Larousse, M., (1972) *Ansiklopedi*, B.L.V. Meydan Yayınları.
- Legum, C. (1962). *Pan-Africanism* (Pp. 147-148). London: Pall Mall Press.

- Purtaş, F. (2011). *Orta Asya İle Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi*.
- Rashid, A. (2001). *Taliban: İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*. Everest.
- Russett, B. M., & Star, H. (1981). *Global Politics. The Menu for Choice*.
- Said, A. A., Lerche, C. O., & Lerche III, C. O. (1995). *Concepts of International Politics in Global Perspective*. Prentice Hall,.
- Sandıklı, A. (2011). *Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar*. Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Sarı Yaşar ve Alpay Mahmut, “Özbekistan: Orta Asya’da Demokrasi Korkusu”, *Dünya Çatışmaları*, Cilt:1, 2010.
- Seferov, R., & Akış, A. (2008). *Sovyet Döneminden Günümüze Ahıska Türklerinin Yaşadıkları Coğrafyaya Göçlerle Birlikte Genel Bir Bakış*.
- Seifert, A. C. (2012). *Der Politische Islam in Zentralasien: Gegner Oder Demokratischer Partner?*.
- Sönmezoğlu, F. (2013). *Dış Politika Analizi. İstanbul: Küre Yayınları*.
- Spanier, John W. “The reason for Alliance”. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1983, s. 255-227.
- Stourzh, G. (1971). Some Reflections on Permanent Neutrality. In Small States in International Relations. By August Schou and Arne Olav Brundtland, 96.
- Toluner, S. (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*. İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi.
- Ülkü, İ. (2002). *Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya*. Kum Saati Yayınları.
- Yalçinkaya, A. (1999). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler: Etnik Düğümden Küresel Kördüğümüne*. Lalezar Kitabevi.

Yalçinkaya, A. (2006). *Sömürgecilik ve Pan-İslamizm Işığında Türkistan, 1856'dan Günümüze*, Lalezar Kitabevi.

Sürekli Yayınlar

- Alkan, H. (2011). Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar (Vol. 54). *International Strategic Research Organization (USAK)*.
- Allison, R. (2008). Security Cooperation Between Western States And Russia Over Central Asia/Afghanistan: The Changing Role Of Uzbekistan. *Royal Institute of International Affairs*.
- Andican, A. (2006). Çin Satrancında Orta Asya. *Avrasya Dosyası*, 12(1), 7-36.
- Aydin, M. (2000). New Geopolitics of Central Asia And The Caucasus. *Ankara: Center for Strategic Research*.
- Bakshi, J. (2002). Orta Asya’da Çin-Rus Stratejik Ortaklığı: Hindistan Üzerine Olan Etkiler. (Der. Yılmaz Tezkan), *Uzak ve Eski Komşumuz Çin*, Ülke Kitapları, İstanbul, 134-155.
- Bıçakcı, S. (2008). “Andijon’da Nima Bo’ldi?”: Özbekistan’da Terör, Güvenlik ve Demokrasi. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, (06), 1-17.
- Boulding, K. E. (1967). The Learning And Reality-Testing Process in The International System. *Journal of International Affairs*, 21(1), 1.
- Dawisha, A. I., & Dawisha, K. (1995). *The Making Of Foreign Policy In Russia And The New States of Eurasia* (Vol. 4). ME Sharpe Inc.
- Erhan, Ç. (2004). ABD'nin Orta Asya Politikaları ve 11 Eylül'ün Etkileri. *Uluslararası İlişkiler/International Relations*, 123-149.
- Erol, M. S., & Tunç, Ç. (2003). Eylül Sonrası ABD’nin Küresel Güç Mücadelesinde Orta Asya”. *Avrasya Dosyası: Küresel Değerlendirme Özel*, 9(3), 5-28.
- Fumagalli, F., Molteni, R., Racagni, G., & Riva, M. A. (2007). Stress during development: Impact on neuroplasticity and relevance to psychopathology. *Progress in neurobiology*, 81(4), 197-217.

- Halford, J. M. (1904). The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal*, 23(4), 421-437.
- Hanks, R. R. (2007). Dynamics of Islam, Identity, And Institutional Rule İn Uzbekistan: Constructing A Paradigm For Conflict Resolution. *Communist And Post-Communist Studies*, 40(2), 209-221.
- Hermann, C. F. (1978). Decision Structure and Process İnfluences on Foreign Policy. *Why Nations Act*, 69-102.
- Holsti, K. J. (1970). National Role Conceptions in The Study of Foreign Policy. *International Studies Quarterly*, 14(3), 233-309.
- Holsti, O. R. (1967). Cognitive dynamics and images of the enemy. *Journal of International Affairs*, 21(1), 16.
- Hostler, C. W. (1957). *Turkism And The Soviets: The Turks of The World And Their Political Objectives* (No. 59). G. Allen & Unwin.
- Hüseynov, F. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun Oluşumunun Hukuki Boyutları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 52(4).
- Karaca, K. (2004). Çin Halk Cumhuriyeti'nin Yeni Güvenlik Kavramı, Şanghay İş Birliği Örgütü ve Türkiye'nin Bölgedeki Örgütlenmeye Bakışı. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3, 199-216.
- Kardelj, E. (1977). Pravci Razvoja Politi? Kog Sistema Socijalisti? Kog Samoupravljanja. *Komunist*.
- Kodaman, T., & Birsal, H. (2006). Bağımsızlık Sonrası Özbekistan ve Dış Politikası. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 413-442.
- Lalman, D., & Newman, D. (1991). Alliance Formation and National Security. *International Interactions*, 16(4), 239-253.
- Mackinder, H. J. (1904). The geographical pivot of history. *Royal Geographical Society*.

- Nermin, G., 11 Eylül Sonrası ABD ve Rusya Arasında Özbekistan. *Avrasya Dosyası*, 7(3).
- Nilüfer, A. (1997). Özbekistan'ın Dünü ve Bugününde Siyasi ve Ekonomik Oluşumlar. *Yeni Türkiye*, Mayıs-Haziran.
- Omorov, T. (2012). Türkistan'daki Özbek Hanlığının Kısaca Tarihi ve Özbek Boyları. *Tubav Bilim Dergisi*, C, 5, 2.
- Özey, R. (2001). Türk Dünyasının Jeopolitik Önemi ve Başlıca Problemleri. *Avrasya Etüdleri*, 20.
- Özlem, K. (2013). Kerimov Yönetiminde Özbekistan'ın İç ve Dış Politikasının Analizi (1991-2012). *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 4(07), 29-51.
- Rizvi. Razal. "Beyond The Social Imaginary of Clash of Civilizations." *Educational Philosophy And Theory Educational Philosophy and Theory*. 43 (3)
- Robinson, J. A., & Snyder, R. C. (1965). Decision-Making In International Politics. *International Behavior: A Social Psychological Analysis*. New York, Holt, Reinehart & Winston.
- Sancak, İ. Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetlerinde Turizmin Rolü. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(18), 333-347.
- Soltan, E. (2001). Rusya ve Kırgızistan: Asimetrik İlişkilerin Sürekliliği. *Avrasya Dosyası*, 7(4), 2001-2002.
- Sönmez, A. S. (2012). The Effects of Security Problems on The USA-Uzbekistan Relations. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 11(3).
- Sönmez, Sait (2013), "Güvenlik Sorunları ve Bağımsızlaşma Kısacasında Özbekistan-Rusya İlişkileri (1991-2013)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (28), S.318-339.

- Tanrısever, O. F. (2006). Rusya Federasyonu'nun Orta Asya-Kafkasya Politikası: Yakın Çevre Doktrini'nin İflası. *Küresel Politikada Orta Asya (Avrasya Üçlemesi I)*, 43-68.
- Torbakov, I. (2006). The West, Russia And China İn Central Asia: What Kind of Game is Being Played İn The Region. *Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları*, (02), 27-37.
- Urazova, E. A. (2012). Social Impact of Market Reforms in the Timber Industry of Khabarovsky Krai. *Bulletin of PNU*, 24(1).
- Valdez, J. (1995). The Near Abroad, The West, And The National Identity. *The Making of Foreign Policy in Russia and The New States of Eurasia*, ME Sharpe, Inc, 83-86.

İnternet Kaynakları

<http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/rusya-tacikistan-arasinda-us-imzasi-tamam>[Erişim Tarihi: 04.10.2019].

<https://www.cia.gov/librarY/publications/the-world-factbook/geos/uz.html#> [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

<https://eurasianet.org/region/uzbekistan> [Erişim Tarihi: 01.11.2019].

<https://www.heritage.org/europe/report/the-uzbekistan-dilemma>), [Erişim Tarihi: 01.11.2019].

<http://www.unhcr.org/refworld/docid/473aff2ea.html> [Erişim Tarihi: 10.10.2019].

<http://www.timeturk.com/tr/2012/05/19/ozbekistan-da-diktatorluk-rejimi-var.html> [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

<https://www.travel.state.gov/content/travel/en/international-travel/International-Travel-Country-Information-Pages/Uzbekistan.html>), [Erişim Tarihi: 10.10.2019].

<http://www.turkey.mfa.uz/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=3343&mode=thread&order=0&thold=0> [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

<http://www.turksam.org/konu/ozbekistan> [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

<http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-ozbekistan> [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ozbekistan-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri.tr.mfa> [Erişim Tarihi: 04.10.2019].

<https://www.motherearthtravel.com> [Erişim Tarihi: 05.10.2019].

<https://www.sam.gov/SAM/filedownload?pdfType=2&duns=872612445> [Erişim Tarihi: 12.10.2019].

<http://politikaakademisi.org/2014/04/11/turk-ozbek-iliskileri-ve-yeni-gelismeler/>[Erişim Tarihi: 11.10.2019].

http://eng.sectsko.org/about_sco/[Erişim Tarihi: 12.10.2019].

<https://www.turkishnews.com/tr/content/2015/01/17/ozbekistan-secimleri/>[Erişim Tarihi: 08.10.2019].

